

DERİN YOKSULLUK KOŞULLARINDA BARINMA VE YAŞAM ARAŞTIRMASI

açıkalan

DERİN
YOKSULLUK
AĞI

Açık Alan Derneği'nin girişimidir.

DERİN YOKSULLUK KOŞULLARINDA BARINMA VE YAŞAM ARAŞTIRMASI

Hazırlayanlar:

NURSEL AKGÜL
MELEK BAHAT
HACER FOGGO
İREM GÜNŞEN
MEHTAP İSTİ
ÖNDER UÇAR

Özet

Barınma hakkı, yalnızca bir çatı altında yaşamak ya da bir konuta sahip olmak anlamına gelmez. Uluslararası insan hakları standartlarına göre yeterli barınma; güvenli, sağlıklı, yaşanabilir, karşılanabilir ve temel hizmetlere erişimi mümkün kılan koşullarda yaşamayı ifade eder. Buna rağmen Türkiye'de barınma sorunu konut üretimi, mülkiyet edinimi veya inşaat sektörü ekseninde ele alınmakta; özellikle derin yoksulluk içinde yaşayan kiracı hanelerin deneyimleri yeterince görünür olmamaktadır.

Bu araştırma, İstanbul'un farklı ilçelerinde derin yoksulluk koşullarında yaşayan 19 haneyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelere dayanarak, barınma hakkının gündelik yaşamda nasıl deneyimlendiğini ve hangi biçimlerde ihlal edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, barınma hakkını yalnızca fiziksel bir konut meselesi olarak değil; sağlık, eğitim, güvenlik, enerjiye erişim, sosyal ilişkiler ve insan onuru ile doğrudan bağlantılı çok boyutlu bir hak olarak ele almaktadır.

Araştırma bulguları, derin yoksulluk koşullarında yaşayan haneler açısından barınma sorununun tek başına bir konut sorunu olmadığını göstermektedir. Yüksek kira yükü, sağlıksız konut koşulları, enerji yoksulluğu, tahliye tehdidi, sık taşınma, altyapı eksiklikleri ve mahalle ölçeğinde yaşanan güvensizlikler birbirini besleyen bir hak mahrumiyetleri zinciri yaratmaktadır. Hanelerin önemli bir bölümü gelirlerinin yarısından fazlasını kiraya ayırmaktadır. Bazı durumlarda ise kira giderleri hane gelirine yaklaşmakta, hatta hane gelirini aşmaktadır. Bu durum, gıdaya, sağlığa, eğitime ve diğer temel ihtiyaçlara ayrılması gereken kaynakların azalmasına neden olmakta; barınma maliyetleri doğrudan çok boyutlu yoksulluğun temel belirleyicilerinden biri haline gelmektedir.

Görüşmeler, katılımcıların önemli bir bölümünün rutubetli, nemli, yetersiz yalıtıma sahip, altyapı sorunları bulunan ve sağlık açısından risk oluşturan konutlarda yaşadığını ortaya koymuştur. Küf, su baskınları, çatı akmaları, fare ve haşere sorunları birçok hanenin gündelik yaşamının parçası haline gelmiştir. Bu koşullar özellikle çocuklar, yaşlılar, engelliler ve kronik hastalığı bulunan bireyler açısından ciddi sağlık riskleri yaratmaktadır. Sağlıksız konut koşulları ile sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlükler birleştiğinde, barınma sorunu yalnızca bir konut meselesi olmaktan çıkmakta ve kalıcı sağlık sorunlarıyla iç içe geçen bir yaşam deneyimine dönüşmektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli bulgu enerji yoksulluğudur. Elektrik, su ve doğalgaz faturalarını ödemekte zorlanan haneler, ısınmadan, sıcak sudan, aydınlatmadan ve hatta bazı durumlarda beslenmeden feragat etmek zorunda kalmaktadır. Özellikle çocukların eğitim süreçleri, elektrik kesintileri ve dijital araçlara erişimde yaşanan sorunlardan doğrudan etkilenmektedir. Enerjiye erişim eksikliği, bu nedenle yalnızca bir gelir yetersizliği sorunu değil; barınma, sağlık ve eğitim haklarını aynı anda etkileyen yapısal bir eşitsizlik alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Tahliye tehdidi ve zorunlu yer değiştirme deneyimleri de araştırmanın en çarpıcı bulguları arasındadır. Katılımcılar için taşınma çoğu zaman daha iyi yaşam koşullarına erişme tercihi değil; artan kiralara, yıkım kararları, kentsel dönüşüm uygulamaları veya ekonomik zorunluluklar nedeniyle gerçekleşen bir hayatta kalma stratejisidir. Yer değiştirme yalnızca bir konut kaybı anlamına gelmemekte; çocukların eğitim süreçlerinin kesintiye uğramasına, iş olanaklarının zayıflamasına, sosyal destek ağlarının parçalanmasına ve gündelik yaşamın yeniden kurulması için ek maliyetlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Araştırma aynı zamanda derin yoksulluğun kadınlar ve çocuklar üzerindeki özgül etkilerini görünür kılmaktadır. Kadınlar çoğu zaman sınırlı kaynakları yönetmek, bakım yükünü üstlenmek ve hane içindeki ihtiyaçları önceliklendirmek zorunda kalırken, kendi sağlık ve hijyen ihtiyaçlarını geri plana itebilmektedir. Çocuklar ise rutubetli evlerde yaşamamanın, yeterli çalışma alanına sahip olamamanın, sık taşınmanın ve ekonomik belirsizliklerin sonuçlarıyla erken yaşta karşı karşıya kalmaktadır. Görüşmeler, çocukların kira, taşınma ve geçim sorunlarına ilişkin kaygılara sıklıkla maruz kaldığını ve bunun çocukluk deneyimlerini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Araştırmanın önemli bulgularından biri, katılımcıların büyük bölümünün yaşadıkları barınma sorunlarını açıkça bir hak ihlali olarak tanımlamamalarına rağmen, bu sorunların yoksullukla doğrudan ilişkili olduğunun farkında olmalarıdır. Katılımcılar, özellikle kira bedellerinin düşürülmesi ve sosyal konut olanaklarının artırılması yönündeki taleplerini sıklıkla dile getirmişlerdir.

Araştırma bulguları ve literatür birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de barınma krizinin yalnızca konut arzı meselesi olmadığı açıkça görülmektedir. Barınma hakkı; kira yükü, enerji yoksulluğu, sağlık, eğitim, sosyal koruma, kent hizmetlerine erişim ve kentsel dönüşüm politikalarıyla birlikte ele alınması gereken bütüncül bir sosyal adalet meselesidir. Bu nedenle "kaç konut üretildiği" değil "kimlerin güvenli, sağlıklı ve güvenceli biçimde bir konutta yaşayabildiği" önemlidir.

Bu doğrultuda yaptığımız araştırma; erişilebilir kira desteklerinin yaygınlaştırılmasını, sosyal konut politikalarının güçlendirilmesini, tahliyeyi önleyici erken müdahale mekanizmalarının kurulmasını, enerji yoksulluğuna karşı koruyucu politikaların geliştirilmesini ve kentsel dönüşüm süreçlerinde yerinde dönüşüm ve sosyal dönüşüm güvencesinin esas alınmasını önermektedir. Çünkü barınma hakkı bir sosyal yardım meselesi değil; insan onuruna yakışır yaşamın, sosyal adaletin ve eşit yurttaşlığın temel koşullarından biridir.

Bu çalışma da, Derin Yoksulluk Ağı olarak takip ettiğimiz, dayıştığımız, derin yoksulluk koşullarında yaşayan bireylerin ve ailelerin barınma deneyimleri üzerinden, barınma hakkına ve temel ihtiyaçlara sürekli ve çok boyutlu erişememe hali olduğunu ortaya çıkarmıştır. Barınma hakkının güçlendirilmesi, aynı zamanda sağlık, eğitim, güvenlik, sosyal katılım ve insan onurunun güçlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle barınma politikaları, yardım temelli yaklaşımların ötesine geçerek hak temelli ve bütüncül bir sosyal politika perspektifiyle yeniden ele alınmalıdır.

GİRİŞ

Barınma hakkı yalnızca bir konuta sahip olmakla sınırlı değildir; insanların güvenli, sağlıklı, erişilebilir ve insan onuruna yakışır koşullarda yaşayabilmesini ifade eder. Derin yoksulluk bağlamında ise barınma hakkı ihlalleri de yalnızca evsizlikle sınırlı değildir. Yüksek kira yükü, sürekli tahliye tehdidi, aşırı kalabalık ve sağlıksız konut koşulları, enerji yoksulluğu ve kentsel hizmetlere erişememe gibi durumlar da barınma hakkının ihlali anlamına gelmektedir.

Barınma hakkı, insan hakları çerçevesinde zamanla hukuki bir nitelik kazanmış ve devletin doğrudan sorumluluğu altına girmiştir. Bu hak; bireylerin sokakta yaşamak zorunda bırakılmamasını, zorla yerinden edilmemesini ve güvenli, insan onuruna uygun yaşam alanlarına erişebilmesini kapsar. Dolayısıyla barınma, yalnızca bir konuta erişimi değil, yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli temel sosyal ve fiziksel koşulların sağlanmasını da içerir **(1)**.

Uluslararası insan hakları belgeleri barınma hakkını, daha geniş bir “yeterli yaşam standardı” çerçevesi içinde tanımlar. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 25. maddesi, herkesin beslenme, giyim, konut ve sağlık hizmetlerini içeren yeterli bir yaşam düzeyine hakkı olduğunu vurgularken; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 11. maddesi bu hakkı taraf devletler açısından güvence altına alınması gereken bir yükümlülük olarak tanımlar. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ise özellikle çocuklar bakımından yeterli yaşam koşullarını gelişim hakkının ayrılmaz bir parçası olarak ele alır ve devletlere aileleri destekleme sorumluluğu yükler. Avrupa düzeyinde ise Avrupa Sosyal Şartı, konut hakkının etkin kullanımını sağlamak amacıyla yeterli konuta erişimin teşvik edilmesi, evsizliğin azaltılması ve konutun karşılanabilirliğinin güvence altına alınması yönünde devletlere somut yükümlülükler getirir.

1. Barınma Yoksulluğu ve Konut Güvencesizliği

Barınma hakkının ihlali dendiğinde genellikle ilk olarak evsizlik akla gelse de, bir kişinin dört duvar ve bir çatı altında yaşamını sürdürmesi, tek başına buhakkı erişebildiği anlamına gelmemektedir. Bir başka deyişle barınma hakkının ihlali yalnızca sokakta kalmakla sınırlı değildir. Barınma hakkını bütünleyen etkenleri sıralayan ve sınıflandıran çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Örneğin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’ne (OHCHR) göre yeterli barınma; (i) zorla tahliye, taciz ve benzeri tehditlere karşı hukuki koruma sağlayan mülkiyet/oturma güvencesini (security of tenure), (ii) güvenli içme suyu, yeterli sanitasyon, enerji, gıda depolama ve atık bertarafı gibi unsurları içeren temel hizmetlere ve altyapıya erişimi, (iii) barınma maliyetinin bireylerin diğer temel haklardan yararlanmasını tehlikeye düşürmeyecek düzeyde olmasını ifade eden karşılanabilirliği, (iv) yeterli alan, fiziksel güvenlik ve sağlığı tehdit eden çevresel koşullara karşı korumayı

içeren yaşanabilirliği, (v) dezavantajlı ve marjinal grupların özel ihtiyaçlarını gözeterek erişilebilirliği, (vi) istihdam, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere erişimi mümkün kılan uygun konumu ve (vii) barınmanın kültürel kimliğin ifade biçimlerine saygı göstermesini gerektiren kültürel uygunluğu içermek zorundadır **(2)**.

Yine FEANTSA (European Federation of National Organisations Working with the Homeless - Evsizlerle Çalışan Ulusal Kuruluşların Avrupa Federasyonu) tarafından geliştirilen ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion - Evsizlik ve Konut Dışlanması Avrupa Tipolojisi), barınma hakkının ihlalini çok katmanlı bir süreç olarak ele alır ve güvencesiz, geçici ya da insan onuruna uygun olmayan barınma koşullarını da bu kapsamda değerlendirir. Bu yaklaşım, özellikle derin yoksulluk bağlamında barınma hakkı ihlallerinin yalnızca evsizlik gibi görünür sonuçlarını değil, süreklilik gösteren ve derinleşen barınma güvencesizliği biçimlerini de analiz edebilmek açısından kritik bir kavramsal araç sunmaktadır **(3)**.

ETHOS – Avrupa Evsizlik ve Konut Dışlanması Tipolojisi

Kavramsal Kategori	Operasyonel Kategori	Yaşam Durumu	Genel Tanım
Çalışsızlık	1. Sokakta yaşayan kişiler	1.1 Kamusal/açık alanda yaşama	Sokakta veya kamusal alanlarda, konut olarak tanımlanabilecek bir barınak olmaksızın yaşama
	2. Acil barınmada kalanlar	2.1 Gece barınakları	Sürekli ikamet yeri olmayan ve gece barınaklarını kullanan kişiler
Barınaksızlık	3. Evsizlere yönelik konaklama	3.1 Evsiz barınakları 3.2 Geçici konaklama 3.3 Geçiş (destekli) konaklama	Kalış süresinin kısa dönemli olması amaçlanan konaklama
	4. Kadın sığınma evleri	4.1 Kadın sığınma evi	Aile içi şiddet deneyimi nedeniyle yerleştirilen ve kısa süreli kalış öngörülen kadınlar
	5. Göçmen konaklama birimlerinde kalanlar	5.1 Geçici kabul merkezleri 5.2 Göçmen işçi konaklaması	Göçmen statüsü nedeniyle geçici veya kısa süreli konaklama
	6. Kurum barınaklarından/evlerinden çıkmak üzere olanlar	6.1 Cezaevi 6.2 Sağlık kurumları* 6.3 Çocuk kurumları	Tahliye öncesinde barınma yokluğu; barınma olmadığı için kuruma kalışın uzaması; çıkış sonrası barınma bulunamaması
	7. Uzun süreli desteklerle konaklama	7.1 Yaşlı evsizler için bakım 7.2 Eski evsizler için destekli konut	Uzun süreli konaklama (genellikle 1 yıldan fazla)
Güvencesizlik	8. Güvencesiz konutta yaşayanlar	8.1 Aile/arkadaş yanında geçici kalma 8.2 Hukuki sözleşme olmadan kiracılık 8.3 Arazi/konutun izinsiz kullanımı	Kalıcı olmayan veya hukuki güvenceden yoksun barınma
	9. Tahliye tehdidi altında yaşayanlar	9.1 Kiracılar için tahliye kararı 9.2 Mülk sahipleri için haciz/geri alma kararı	Tahliye sürecinin hukuken başlatılmış olması
	10. Şiddet tehdidi altında yaşayanlar	10.1 Polis müdahalesi kayıtları	Aile içi şiddet mağdurlarına yönelik güvenlik müdahalesi
Yetersizlik	11. Geçici/uygunsuz yapılarda yaşayanlar	11.1 Mobil evler 11.2 Standart dışı yapılar 11.3 Geçici yapılar	Kalıcı konut olarak tasarlanmamış yapılar (baraka, kulübe vb.)
	12. Sağlıksız konutlarda yaşayanlar	12.1 Yaşamaya elverişsiz konutlar	Ulusal mevzuata göre yaşama uygun olmayan yapılar
	13. Aşırı kalabalık konutlar	13.1 Aşırı yoğunluk	Ulusal metrekare/oda standartlarını aşan yoğunluk

*Uyuşturucu rehabilitasyon merkezleri ve psikiyatri hastanelerini de içerir

2.Barınma Yoksulluğu ve Konut Güvencesizliği Yoksulluğu Nasıl Derinleştirir?

Kira yükü arttıkça hane gelirinin daha büyük bir bölümü barınmaya ayrılmakta, gıda, sağlık, eğitim, ulaşım ve faturalar gibi temel ihtiyaçlar için ayrılacak kaynak azalmaktadır. Bu nedenle barınma krizi yalnızca konuta erişim meselesi değil, hanenin tüm yaşam koşullarını etkileyen çok boyutlu bir yoksullaşma mekanizmasıdır. Özellikle düşük gelirli hanelerde kira giderleri, diğer zorunlu harcamalar üzerinde doğrudan baskı yaratarak, beslenme kalitesinin düşmesine, sağlık hizmetlerinin ertelenmesine ve çocukların eğitim ihtiyaçlarının karşılanamamasına yol açabilmektedir.

Derin yoksulluk koşullarında yaşayan haneler için kira giderleri çoğu zaman diğer temel ihtiyaçlar karşısında öncelikli hale gelmektedir. Bu durum, hanelerin bütçelerini dengeleyebilmek için öğün sayısını azaltmalarına ya da daha düşük maliyetli ve besleyiciliği sınırlı gıdalara yönelmelerine neden olabilmektedir. Benzer şekilde reçeteli ilaçların alınmasının ertelenmesi, sağlık kontrollerinin aksatılması, çocukların eğitim ihtiyaçlarının karşılanamaması veya elektrik, internet ve diğer temel hizmetlerin kullanımının kısıtlanması da sık karşılaşılan sonuçlar arasındadır. Bu nedenle yüksek kira yükü, yalnızca bir barınma sorunu değil; sağlık, eğitim ve yeterli beslenme hakkını da doğrudan etkileyen ve derin yoksulluğu ağırlaştıran yapısal bir sorun olarak değerlendirilmelidir (4).

Sağlıksız Konut Ve Sağlık Hakkı

Sağlıksız konut koşulları, barınma hakkı ile sağlık hakkı arasındaki ilişkiyi görünür kılmaktadır. Rutubet, yetersiz ısınma, soğuk, aşırı kalabalık yaşam alanları, hijyen eksikliği, haşere sorunu ve yapısal güvenlik riskleri özellikle çocuklar, yaşlılar, engelliler ve kronik hastalığı olan kişiler için ciddi sağlık sonuçları doğurabilmektedir. Bu koşullar solunum yolu hastalıkları, enfeksiyonlar, ruhsal stres, uyku sorunları ve genel yaşam kalitesinde düşüş gibi etkiler yaratarak yoksulluğun bedensel ve psikolojik yükünü artırmaktadır (5). Dolayısıyla yeterli, güvenli ve sağlıklı konuta erişim, yalnızca sosyal politikanın değil, aynı zamanda halk sağlığı ve insan hakları alanının da temel konularından biridir (6).

Tahliye, Yerinden Edilme ve Güvencesizlik

Tahliye ve yerinden edilme, yalnızca bir hanenin yaşadığı konuttan ayrılması anlamına gelmez; aynı zamanda kurulu yaşam düzeninin, sosyal ilişkilerinin ve geçim stratejilerinin de bozulmasına yol açar. Taşınmak zorunda kalan hanelerde, çocuklar okullarından uzaklaşabilmekte, bu durum devamsızlıkların artmasına, akademik başarının düşmesine ve bazı durumlarda okul terkine kadar uzanan sonuçlar doğurabilmektedir. Benzer şekilde, düzenli ya da güvencesiz işlerde çalışan bireyler için işyerine olan mesafenin artması ulaşım maliyetlerini yükseltebilmekte, işe erişimi ve istihdamın sürdürülebilirliğini riske atabilmektedir.

Yerinden edilme aynı zamanda hanelerin gündelik yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayan sosyal ve ekonomik destek ağlarını da zayıflatır. Düşük gelirli mahallelerde komşuluk ilişkileri bezen çocuk bakımının paylaşılması, acil durumlarda borç para bulunması, gıda ve temel ihtiyaçların paylaşılması ya da veresiye alışveriş yapılabilmesi gibi hayati işlevler üstlenir. Mahalle değişikliğiyle birlikte bu ilişkiler ve güvene dayalı dayanışma mekanizmaları da önemli ölçüde zayıflayabilir ya da tamamen ortadan kalkabilir. Haneler yeni yerleşim yerlerinde benzer destek ağlarına erişmekte güçlük çekebilir; daha önce veresiye alışveriş yapabildikleri esnafları, sosyal yardım kaynaklarını veya gündelik iş bağlantılarını kaybedebilirler. Bu nedenle tahliye ve konut güvencesizliği, yalnızca barınma koşullarını değil, eğitim, istihdam, sosyal destek ve temel hizmetlere erişimi de etkileyerek yoksulluğun sosyal, mekânsal ve ekonomik boyutlarını derinleştiren bir süreç olarak değerlendirilmelidir **(7)**.

Enerji Yoksulluğu

Enerji yoksulluğu, barınma hakkının yalnızca bir çatıya sahip olmakla sınırlı olmadığını gösteren önemli bir boyuttur. Isınma, elektrik, temiz su ve sıcak su gibi temel ihtiyaçlara düzenli biçimde erişememek, konutun yaşanabilirliğini doğrudan etkiler. Gelirlerinin önemli bir bölümünü enerji giderlerine ayırmak zorunda kalan haneler, evlerini yeterince ısıtamamakta, sıcak su kullanımını sınırlandırmakta ya da elektrik tüketimini azaltmak için temel ihtiyaçlarından feragat etmektedir. Bu durum, özellikle çocuklar, yaşlılar, engelliler ve kronik hastalığı olan bireyler açısından sağlık ve yaşam koşulları üzerinde ciddi olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir. Örneğin kış aylarında yeterince ısıtılamayan evlerde yaşayan çocuklar daha sık hastalanabilmekte, ders çalışabilecekleri uygun koşullardan mahrum kalabilmektedir. Elektrik kesintileri veya fatura borçları nedeniyle internet ve elektronik cihaz kullanımının aksamaması, çocukların eğitim süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle enerji yoksulluğu aynı zamanda barınma hakkını, sağlık hakkını ve eğitim hakkını aynı anda etkileyen çok boyutlu bir hak ihlali olarak değerlendirilmelidir **(8)**.

3. Türkiye Bağlamında Barınma Yoksulluğu

Türkiye’de konut politikası uzun süre büyük ölçüde ev sahipliği, toplu konut üretimi, inşaat odaklı büyüme ve piyasa mekanizmaları üzerinden şekillenmiştir **(9)**. Konut meselesi çoğu zaman yeni konut üretimi, konut kredileri, mülkiyet edinimi, kentsel dönüşüm projeleri ve inşaat sektörünün ekonomik büyümedeki rolü üzerinden tartışılmıştır **(10)**. Oysa bu yaklaşım, özellikle düşük gelirli kiracı hanelerin, derin yoksulluk içindeki ailelerin, çocuklu hanelerin ve güvencesiz barınma koşullarında yaşayanların deneyimlerini yeterince görünür kılmamaktadır. Barınma hakkı açısından bakıldığında temel soru yalnızca “kaç konut üretildiği” değil, bu konutlara kimlerin, hangi koşullarda, ne kadar güvenli ve sürdürülebilir biçimde erişebildiğidir.

Bugün Türkiye’de barınma sorununu yalnızca konut arzı veya konut fiyatları üzerinden değerlendirmek yetersizdir. Kira yükü, düşük gelirli hanelerin gıda, sağlık, eğitim, ulaşım ve fatura gibi temel ihtiyaçlarından feragat etmesine yol açabilmektedir **(11)**. Kiracı yoksulluğu, özellikle büyük şehirlerde hanelerin yaşam stratejilerini belirleyen temel baskılardan biri haline gelmiştir. Buna rağmen sosyal politika tartışmalarında kiracıların karşılaştığı güvencesizlik, tahliye tehdidi, sık taşınma, sağlıksız konut koşulları ve çocuklu hanelerin barınma deneyimleri çoğu zaman ikincil planda kalmaktadır.

Barınma krizinin boyutu, gelir ve kira arasındaki açılan makasta da görülebilmektedir. 2026 yılı itibarıyla net asgari ücret 28.075 TL olarak belirlenmiştir. Buna karşılık özellikle büyükşehirlerde ortalama kira bedelleri birçok bölgede asgari ücret düzeyine yaklaşmakta, hatta bazı durumlarda bu tutarı aşabilmektedir. İstanbul’da kullanıcı verilerine dayanan çalışmalarda ortalama kira bedelinin 34 bin TL’nin üzerine çıktığı görülmektedir. Bu tablo, tek gelirli ve düşük ücretli haneler açısından kira ödemesinin çoğu zaman gelirin yarısından fazlasını, bazı durumlarda ise tamamına yakını tüketebildiğini göstermektedir. Sonuç olarak tekrar edecek olursak barınma maliyetleri yalnızca konuta erişimi değil, gıdaya, sağlığa, eğitime ve diğer temel ihtiyaçlara erişimi de doğrudan belirleyen bir unsur haline gelmektedir.

Bu nedenle Türkiye’de barınma hakkı tartışmasının merkezine yalnızca konut sahipliği ya da yeni konut üretimi değil, kiracı yoksulluğu ve barınmanın karşılanabilirliği de yerleştirilmelidir.

Bu durum, TOKİ ve sosyal konut politikalarının da yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Sosyal konutun başarısı yalnızca üretilen konut sayısıyla değil, bu konutların düşük gelirli hanelerin için ne ölçüde erişilebilir olduğu, yeni borçluluk ilişkileri yaratıp yaratmadığı, kent hizmetleriyle ne kadar bütünleşebildiği üzerinden değerlendirilmelidir. Sosyal konut uygulamaları özellikle derin yoksulluk yaşayan haneleri kentin çeperlerine itiyor, ulaşım ve yaşam maliyetlerini artırıyor ya da ödeme koşulları nedeniyle yeni yoksunluklar yaratıyorsa, barınma hakkını tam olarak güvence altına alamaz. Bu nedenle sosyal konut, yalnızca konut üretim politikası değil, sosyal adaletin, eşit yurttaşlığın ve kent hakkının bir parçası olarak ele alınmalıdır.

Aynı nedenle kentsel dönüşüm de yalnızca yapıların yenilenmesi üzerinden ele alınamaz. Türkiye gibi deprem riski yüksek bir ülkede güvenli konut elbette yaşamsaldır; ancak güvenliğin bedeli düşük gelirli hanelerin yerinden edilmesi, borçlandırılması veya sosyal ağlarından koparılması olmamalıdır. Hak temelli bir dönüşüm politikası, afet riskini azaltırken mevcut sakinlerin mahalleyle kurduğu ilişkiyi, gündelik yaşam düzenini ve geri dönüş güvencesini de korumak zorundadır. Aksi halde dönüşüm, barınma sorununu çözmek yerine yoksulluğu başka mahallelere, daha güvencesiz konutlara ve daha görünmez alanlara taşır.

Bütün bu başlıklar birlikte düşünüldüğünde, Türkiye’de barınma meselesi sosyal yardım politikalarının dar çerçevesi içinde ele alınamayacağı açıktır. Barınma, gelir, sağlık, eğitim, istihdam, sosyal dışlanma ve kent hakkı ile doğrudan ilişkili çok boyutlu bir hak alanıdır. Bu nedenle ihtiyaç duyulan yaklaşım, barınmayı piyasa koşulları içinde bireylerin çözmekle yükümlü olduğu bir mesele olarak değil, sosyal devletin güvence altına alması gereken temel bir hak ve kamusal sorumluluk olarak ele alan bütüncül ve hak temelli bir politika çerçevesidir.

ARAŞTIRMA

1.Araştırmanın Gerekçesi, Amacı ve Metodolojisi

Bu araştırma, uluslararası insan hakları belgeleri çerçevesinde güvence altına alınan “yeterli barınma hakkı”nın, derin yoksulluk koşullarında yaşayan haneler bakımından ne ölçüde hayata geçirilebildiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, barınma hakkını yalnızca fiziksel bir barınakla sınırlı görmeyen; güvenlik, sağlık, gelir düzeyiyle uyumlu olma, altyapı hizmetlerine erişim ve temel hizmetlere mekânsal yakınlık gibi boyutları içeren bütüncül bir yaklaşımı esas almaktadır. Bu bağlamda araştırma, İstanbul gibi yüksek nüfus yoğunluğuna ve sosyoekonomik eşitsizliklere sahip bir metropolde, derin yoksulluk içinde yaşayan hanelerin barınma hakkına ne ölçüde erişebildiğini, bu hakkın hangi biçimlerde ihlal edildiğini ve söz konusu ihlallerin bireylerin gündelik yaşamları, fiziksel ve ruhsal sağlıkları, eğitim süreçleri ve sosyal ilişkileri üzerindeki etkilerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Araştırma, nitel araştırma desenine uygun olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği ile yürütülmüştür. Veri toplama süreci, İstanbul’un Avrupa ve Anadolu yakalarında yer alan farklı ilçelerde ikamet eden derin yoksulluk koşullarında yaşayan toplam on dokuz haneden seçilen on dokuz yetişkin katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların on yedisi kadın, ikisi erkek olup, doğum yılları 1978 ile 1998 arasında değişmektedir. Görüşmeler ortalama 45–60 dakika sürmüştür; katılımcıların açık rızası doğrultusunda notlar alınarak kayıt altına alınmıştır. Araştırma etiği gereği tüm katılımcı bilgileri anonimleştirilmiş; raporlama sürecinde isimler yerine yaş ve cinsiyet gibi belirgin demografik özellikler kullanılmıştır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle incelenmiş; katılımcıların deneyimlerini doğrudan yansıtmak amacıyla özgün ifadelerine rapor içinde yer verilmiştir.

Araştırmanın başlıca sınırlılığı, örneklemin yalnızca on dokuz haneden oluşmasıdır. Bu nedenle elde edilen bulguların genelleme amacı taşımamakta; bunun yerine derin yoksulluğun barınma hakkı üzerindeki etkilerine ilişkin derinlemesine ve bağlamsal bir kavrayış sunmayı hedeflemektedir. Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde bu çalışmada öncelik, genellenebilirlikten ziyade aktarılabilirliktir. Bir diğer sınırlılık, katılımcı profilinin

ağırlıklı olarak kadınlardan oluşmasıdır. Bu durum, yoksulluğun toplumsal cinsiyet boyutunu görünür kılma açısından önemli bir avantaj sağlamakla birlikte, erkek deneyimlerinin görece sınırlı temsil edilmesine yol açmış olabilir. Ayrıca, görüşmeler sırasında katılımcıların yaşadığı yoğun duygusal yük, veri toplama sürecinde etik hassasiyetlerin ön planda tutulmasını gerektirmiş ve bazı konuların daha derinlemesine sorgulanmasını sınırlandırmıştır.

Tüm görüşmeler, katılımcıların bilgilendirilmiş onamı alınarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara, kimlik bilgilerinin kesinlikle gizli tutulacağı ve raporlarda isim kullanılmayacağı açıkça belirtilmiştir. Bu raporun akademik ve savunuculuk amaçlı kullanımında, katılımcıların anonimliğini korumak için tüm doğrudan tanımlayıcı bilgiler (ad, açık adres vb.) çıkarılmış veya değiştirilmiştir.

2. Katılımcı Profili ve Anlatıların Epistemik Çerçevesi

Araştırmaya katılan on dokuz hanenin profili, derin yoksulluğun çok katmanlı ve karmaşık yapısını ortaya koymaktadır. Hanelerin büyük bölümü eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısına sahip görünse de bu yapı genellikle ekonomik ve sosyal riskler karşısında oldukça güvencesiz bir yaşam düzenine işaret etmektedir. Bazı hanelerde ölümü, bağımlılık, kronik veya aile içi şiddet nedeniyle aile bütünlüğü bozulmuş, kadınlar çocuklarıyla birlikte ebevyenlerinin yanına sığınmak ya da tek başlarına yaşam mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Benzer şekilde eşini kaybeden ebeveynler çocuk bakımını ve geçim sorumluluğunu tek başına üstlenirken, engelli ya da özel gereksinimli bir çocuğun bulunduğu hanelerde bakım yükü gündelik yaşamın ve hane ekonomisinin belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir.

Katılımcıların eğitim seviyeleri oldukça düşüktür. Bazıları okuma yazma bilmemekte, bazıları sadece ilkokul veya ortaokul mezunudur. Lise mezunu olanların sayısı oldukça sınırlıdır. Düşük eğitim düzeyi, istihdam olanaklarını daraltmakta ve haneleri düzensiz, güvencesiz ve genellikle asgari ücretin altında gelirlerle yaşamlarını sürdürmeye itmektedir. Hanelerde çalışan bireyler genellikle tekstil işçiliği, garsonluk, temizlik işleri, hurda ve kağıt toplayıcılığı gibi işlerde çalışmaktadır. Sosyal güvencesi olanlar olduğu gibi, kayıt dışı istihdam da yaygındır. Bazı hanelerde ise hastalık, engellilik veya bakım sorumlulukları nedeniyle yetişkinlerden biri çalışma yaşamına katılamamaktadır. Böyle hanelerde geçim ve bakım yükü genellikle tek bir kişinin üzerinde toplanmaktadır. Ayrıca bazı hanelerde üniversite öğrenimine devam eden çocuklar, kendi harçlıklarını çıkarmak veya eve ek gelir sağlamak için part-time işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.

Hanelerin aylık gelirleri, sosyal yardımlar da dahil olmak üzere 10.000 TL ile 38.000 TL arasında değişmektedir. Bu gelirin önemli bir kısmı kira giderlerine ayrılmakta, geriye kalan kaynaklar faturalar, gıda ve gitmekte, geriye kalan ise faturalar, gıda ve zorunlu

İhtiyaçlar için yetersiz kalmaktadır. Düzenli sosyal yardımlardan yararlanan haneler bulunsa da, artan yaşam maliyetleri karşısında bu destekler yoksulluğun etkilerini hafifletmeye yetmemektedir. Bazı haneler ise mevcut sosyal yardım mekanizmalarına erişememekte veya ya da bu desteklerden düzensiz biçimde faydalanabilmektedir. Bu nedenle Derin Yoksulluk Ağı tarafından sağlanan aynı destek mekanizmaları, derin yoksulluk koşullarında yaşayan birçok hane açısından temel ihtiyaçlara erişimde önemli bir rol üstlenmektedir.

Bir katılımcı, "sizden gelen desteklerle zorunlu ihtiyaçlarımızı karşılıyoruz" derken, bir başkası "...sizin gönderdiğiniz kodla gıda alıyorum. Haftada en az iki-üç defa çocuğuma okul beslenmesi koyuyorum" ifadeleriyle bu desteklerin temel ihtiyaçlara erişim ve çocukların okul yemeği açısından taşıdığı önemi vurgulamıştır.

Otizmlili bir çocuğu olan ve deprem sonrası İstanbul'a göç eden bir katılımcı, gelir kaynaklarını bakım maaşı, engelli maaşı, eşinin düzensiz şoförlük geliri ve kızının part-time işinden elde ettiği gelir olarak tanımlamıştır. Ancak bu gelirler, İstanbul'daki yaşam ve barınma maliyetleri karşısında yetersiz kalmaktadır. Kiralık bir konuta erişemeyen hane, uzun süre akrabalarının yanında yaşamak ve sık sık yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu durum özellikle bakım ihtiyacı bulunan çocuk açısından gündelik yaşamın sürekliliğini, sosyal ilişkileri ve hizmetlere erişimi olumsuz etkilemektedir.

Katılımcıların anlatıları, derin yoksulluğun yalnızca yaşam koşullarını değil, yaşamı anlamlandırma ve geleceğe ilişkin beklentileri de etkilediğini göstermektedir. Görüşmeler boyunca birçok katılımcı yaşadığı güçlükleri "mecburiyet", "idare etme", "napalım" ve "şükür" gibi ifadelerle tarif etmiştir. Bu dil, yoksulluğun gündelik yaşamın olağan bir parçası haline geldiğine ve bireylerin enerjilerini çoğu zaman mevcut koşullar içinde hayatta kalmaya yönelttiklerine işaret etmektedir. Katılımcılar yaşadıkları sorunları hem çaresizlik, hem haksızlık hem de yaşamın kaçınılmaz güçlükleri olarak değerlendirmektedir.

Bu açıdan bakıldığında araştırma, derin yoksulluk koşullarında yaşayan bireylerin yalnızca barınma hakkına erişimde değil, haklarını tanıma, kullanma ve talep etme süreçlerinde de çeşitli eşitsizlikler ve engellerle karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymaktadır.

"Bir aylık bebeğim vardı. Ev sahibi kirayı iki katına çıkardı, imkanı yok ödeyemezdik. Evden çıkarılırsak ne yapacağız bilmiyorduk. Sonra eşim zar zor bir iş buldu. Bir komşumuz vardı, bize destek oldu. Belediyeden de yardım çıktı. Öyle öyle idare ettik. Sonra da evden çıktık"

(Kadın, 31 yaşında)

"Şu an Allah'tan bir tek bir şey istiyorum; kendime ait bir evim olsun, çocuğumla çocuğumla bir tek odası olsa bile sadece evim benim olsun."

(Kadın, 31 yaşında)

3.Ekonomik Yük, Kira Baskısı ve Borçlanma Sarmalı

Derin yoksulluk koşullarında yaşayan haneler için kira, sadece bir gider kalemi değil, gıda, sağlık, eğitim, giyim ve ısınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasını doğrudan etkileyen zorunlu bir harcamadır. Araştırmaya katılan hanelerin aylık gelirleri 10 binTL ile 38 binTL arasında değişirken, kira ödemeleri 10 bin TL ile 25 bin TL arasında değişmektedir. Kira yükünün hane gelirine oranı, birçok hanede Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı tarafından "aşırı kira yükü" olarak kabul edilen %30 eşiğinin oldukça üzerindedir. Bu durum, yoksul haneleri borçlanmaya ve temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmaya itmektedir. Örneğin, Sancaktepe'de yaşayan bir baba, 28 bin TL olan aylık gelirinin 20 bin TL'sini kiraya vermekte, geriye kalan 8 bin TL ile iki çocuğunun tüm ihtiyaçlarını karşılamaya ve faturalarını ödemeye çalışmaktadır. Durumunu ise "2 aylık bir kira borcum var, bakkala borcum var, 2 aydır veresiye alıyorum" sözleriyle özetlemiştir.

Çekmeköy'de yaşayan ve üç çocuğu olan bir kadın ise 15 bin TL olan aylık gelirinin tamamını kiraya vermek zorunda kaldığını, bu nedenle gıda ve diğer ihtiyaçlar için bütçesinin kalmadığını ifade etmiştir. Bu hanede kira gideri, gelirin hane gelirinin %100'üne karşılık gelmektedir. Başka bir hanede ise 10 bin TL sosyal yardım alan ve çalışamayacak durumda olan bir kadın, 15 bin TL kira ödemekle yükümlü olduğunu başka hiçbir geliri olmadığını ve bu kira farkının ise yakınları tarafından karşılandığını belirtmiştir. Bu örnekler de göstermektedir ki derin yoksulluk koşullarında yaşayan haneler kira ödemelerini ancak borçlanma, aile desteği ve sosyal yardımlarla sürdürebilmektedirler.

Son bir yılda yaşanan kira artışları hane gelirlerindeki artışın çok üzerinde gerçekleşmiş, bu durum hanelerin barınma güvencesizliğini daha da derinleştirmiştir. Katılımcılar kiralarının bir yıl içinde 6 bin TL'den 10 bin TL'ye, 7 bin TL'den 15 bin TL'ye, 10 bin TL'den 16 bin TL'ye ve 17 bin TL'den 25 bin TL'ye yükseldiğini belirtmiştir. Bu artışlar, enflasyonun üzerinde seyrederek yoksul hanelerin bütçeleri üzerinde ağır bir yük oluşturmaktadır. Bir katılımcının, "6 bin liraydı, 10 bin lira yaptı ama eylülde ne yapar bilmiyorum. evi görsen harabe gibi" sözleri hem kira artışlarının yarattığı belirsizliği hem de düşük nitelikli konutlar için ödenmek zorunda kalınan yüksek kira bedellerini çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Bu örnekler, gelirler veya sosyal yardımlar aynı hızda artmazken kira maliyetlerinin hızla yükselmesinin derin yoksulluk içindeki haneler üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir: Hane gelirinin tamamını kiraya ayırmasına rağmen kira giderlerini karşılamakta zorlandığını belirten katılımcı, derin yoksulluk

koşullarında yaşayan birçok hanenin ortak geçeceğini yansıtmaktadır. Artan kira baskısı karşısında barınma giderlerini ancak borçlanma, aile desteği ve sosyal yardımlarla karşılayabilmektedir.

Ev sahipleriyle kurulan ilişkiler genellikle mesafeli, güvensiz ve zaman zaman gerilimlidir. Bazı katılımcılar ev sahiplerini "görmüyorum, parayı hesabına atıyorum" diyerek anlatırken, bir başkası ev sahibinin yüksek kira talebine karşılık "işine geliyorsa otur, gelmiyorsa çık" yanıtını aldığını belirtmiştir. Bununla birlikte, bazı katılımcılar ev sahipleriyle daha olumlu ilişkiler kurduklarını ifade etmiştir. Bir katılımcı ev sahibinin "prosedür gereği" zam yapmak zorunda olduğunu söylediğini, ancak ekonomik durumlarını bildiği için diğer kiracılara göre daha düşük bir artış yaptığını belirtmiştir. Bir başka katılımcı ev sahibiyle ilişkisini "güzel" olarak tanımlarken bunu "çok fazla sıkıyor" sözleriyle açıklamış bu ifade olumlu ilişkinin dahi kira artışı veya tahliye konusunda sınırlı bir güvence sunduğunu göstermektedir. Aynı biçimde Çekmeköy'de 17 yıldır aynı evde oturan bir kadın, ev sahibiyle ilişkisini "ev sahibiyle sorunumuz yok" demesine rağmen hemen ardından "7 bindi, 15 bin oldu" sözleriyle kira artışının büyüklüğüne dikkat çekmiştir.

Kira borcu ve tahliye tehdidi, birçok hane için kronik bir kaygı kaynağıdır. Bir katılımcı, "borcumuz bankaya kartlara var, taksitler var. toplam bir 50bin lira borcumuz var. Bir seneye yakın olacak ödeyemedik" derken, bir başkası "kirayı ödemediğimiz için de icra dosyası var. hemen hemen 1 yıl kira ödeyemedik" sözleriyle durumun ciddiyetini anlatmıştır. Sancaktepe'de yaşayan bir katılımcı ise "İki aylık kira borcum var, bakkala borcum var, iki aydır veresiye alıyorum. 2 bine yakın da borç aldım" sözleriyle kira borcunun diğer borçlarla nasıl iç içe geçtiğini ifade etmiştir. Aynı katılımcı, "beni zorlayan en çok kira oluyor. 28 bin lira maaş alıyorum, 20 binii kiraya gidiyor" sözleriyle kira yükünün hane bütçesi üzerindeki belirleyici etkisini ortaya koymuştur.

4. Taşınma, Zorunlu Yer Değiştirme ve Geçici Barınma Deneyimleri

Derin yoksulluk koşullarında yaşayanlar için taşınma, yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik bir tercih değil, mevcut barınma sorunlarıyla başa çıkma çabasının bir sonucudur. Tahliye tehdidi, yıkım kararları, kentsel dönüşüm uygulamaları ve ev sahibiyle yaşanan anlaşmazlıklar, haneler için sürekli bir belirsizlik ve barınma güvencesizliği yaratmaktadır. Çekmeköy'de yaşayan bir kadın için taşınma zorunluluktur: "bir kere taşındık, o ev yıkıldı, eskiydi, mecbur kaldık." Aynı katılımcı yine evinin yıkım kararıyla karşı karşıya kaldığını belirterek "evimiz yıkılıyor zaten, yıkım kararı geldi ne yapacağımızı bilmiyoruz. Kiraya çıksak ödeyemeyecek durumdayız, yıktıkları gibi para da vermiyorlar. dışarda kaldık gibi bir şey. Bayramdan sonra çıkartacaklar, artık çadırda mı kalırız ne yaparız bilmiyorum" sözleriyle doğrudan evsiz kalma riskini dile getirmiştir. Bu anlatı, kentsel dönüşüm süreçlerinde düşük gelirli kiracıların yeterli sosyal koruma ve barınma güvencesinden yoksun bırakılabildiğini çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

Deprem gibi büyük afetler sonrasında yaşanan zorunlu göç de barınma güvensizliğinin önemli bir boyutudur. Deprem sonrası İstanbul'a göç etmek zorunda kalan ve otizimli bir çocuğu olan bir kadın katılımcı, uzun süre yakınlarının evlerinde evlerinde "sığıntı" gibi yaşadıklarını şu sözlerle anlatmıştır. "Biz çıktık oradan. Bir Bağcılar'da kaldık. Bir Başakşehir'de görümcemde. Hep sağda solda kaldık böyle. tanıdıklarımızın yanında" Bu anlatı, afet sonrasında güvenli ve kalıcı barınmaya erişemeyen hanelerin uzun süre çeşitli zorluklarla ve geçici çözümlerle yaşamlarını sürdürmek zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Ekonomik kriz ve barınma güvencesizliği dönemlerinde aile yanına sığınmak, derin yoksulluk koşullarında yaşayan hanelerin en sık başvurduğu geçici barınma stratejilerinden biridir. Uzun süre kirasını ödeyemediği için baba evine dönmek zorunda kalan bir başka katılımcı, önce baba evinde, ardından kayınvalidesinin tuttuğu bir eve taşınmış, ancak eşinin bağımlılığı nedeniyle yeniden baba evine dönmek zorunda kalmıştır. "Dört aydır da baba evindeyim,evin ihtiyaçlarını karşılayamıyorum. Eve bakım da yapamıyorum maddi gücüm olmadığı için" bu ifadeler barınma güvencesizliğinin ekonomik yoksunluk, bakım ve aile içinde yaşanan güçlüklerle iç içe geçtiğini göstermektedir.

Eşi vefat etmiş ve dört çocuğuyla yaşayan bir başka katılımcı ise ev bulma sürecinin güçlüğünü şu sözlerle ifade etmiştir : " Çok aradık bulup çıktık mecbur, 5 kişiyi kim evine alacak?" Geçici barınma deneyimini ve taşınma sürecini bir başka katılımcı ise "Bir-iki ay eşim ev aradı. Ablamlarda kaldık, sonra taşındık işte hani evi bulana kadar kaldık ablamlarda" sözleriyle kiralık konut bulma sürecinin uzun ve yıpratıcı olduğunu ifade etmiştir.

Taşınma sürecinin maddi ve manevi maliyeti de haneler açısından oldukça ağırdır. Bir katılımcı, taşınmanın kendilerine "20 bine falan mal oldu" sözleriyle maddi yükünü anlatırken, " üç yıl önce 20 bin de derğerliydi"diyerek satın alma gücü üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Taşınm masraflarını nasıl karşıladıkları sorulduğunda ise "komşumuz bize yardımcı oldu, belediyeden falan bize yardım çıktı. öyle idare ettik. Sonra sağ olsun bir Derin Yoksulluk Ağı'ndan destek aldık öyle halledebildik" ifadelerini kullanarak taşınma maliyetinin bile bir çok hane tarafından ancak aile, komşuluk ilişkileri, kamu destekleri ve sivil toplumun katkısıyla karşılanabildiğini göstermektedir.

5.Enerji Yoksulluğu

Derin yoksulluk, temel altyapı hizmetlerine erişimi birçok hane için güçleştirmekte; yaşanan kesintiler ise hanelerin gündelik yaşamlarını sürekli bir belirsizlik ve kriz hali içinde sürdürmelerine neden olmaktadır. Katılımcıların çoğu, elektrik ve doğalgaz kesintilerinin sık yaşandığını ve zaman zaman haftalarca sürdüğünü ifade etmiştir. Kartal'da yaşayan ve beş çocuğu olan bir kadın, "çok kesildi çok ohoo, yeri geldi on gün açtıramadık, ısınamadık, yataklarda yorganlarda idare ettik. Bugün yine kapatıyorlardı

'abi bizi idare et' dedim, bugün yarın yine gelirler kapatırlar" sözleriyle kesintilerin sıklığını ve belirsizliğini anlatmıştır. Aynı katılımcı, "Yatamıyorum bazı geceler çocuklarıma nasıl yemek yaparım diye düşünüyorum soğukta" diyerek enerji kesintilerin yarattığı kaygıyı dile getirmiştir.

Sultanbeyli'de yaşayan ve kronik sağlık sorunları bulunan yalnız bir anne ise, enerji giderlerini azaltabilmek için günlük yaşamında yaptığı kısıtlamaları şu sözlerle anlatmıştır: "Şöyle bir şey; faturaları ben çok dikkat ediyorum. Hatta doğalgazı hiç açmadım desem yeridir. Yani millete 6 bin gelirken bana 300 geliyordu açmadım sadece sadece bir banyo için kullandım, Çocuklarım büyük, onlar da anlayışlı. Çorabını giydirdiyordum, battaniye altına giriyorlardı televizyon seyredirken. Yeri geldi ağırları çektim ilaç alamadım yeter ki bir şekilde idare edelim." Bu anlatı derin yoksulluk koşullarında yaşayan ebevyenlerin çocuklarını soğuğa ve zorluklara karşı nasıl korumaya çalıştığını, kendi ihtiyaçlarını ikinci plana itmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Derin yoksulluk koşullarında hayatta kalmaya çalışan bireyler, enerjiye erişim hakkının yanı sıra sağlık, yeterli beslenme ve insan onuruna yakışır yaşam gibi diğer temel haklardan da mahrum kalmaktadır.

Elektrik kesintileri sadece ısınma ve aydınlanma sorunu yaratmakla kalmaz, aynı zamanda yemek pişirme, temizlik ve çocukların ders çalışması gibi günlük yaşantıları imkansız hale getirir. Bir katılımcı, bu kesintilerin hanede yaşayan bireyleri ne düzeyde ve nasıl etkilediği sorulduğunda " *"Etkilemez mi ablam? Çocuklar okuldan geliyor, dersleri oluyor. Elektrik olmayınca ders de çalışmıyorlar. Akşam olunca karanlık oluyor zaten. Bir tane küçük televizyonumuz var, onu açıp oturuyorlar. Elektrik gidince o da olmuyor. Çocuklar korkuyor karanlıkta. Ben de korkarım, ne olur ne olmaz."* cevabını vererek aslında enerji yoksulluğunun yalnızca teknik bir altyapı sorunu olmadığını; çocukların eğitimini, ev içindeki gündelik yaşamı ve güvenlik duygusunu doğrudan etkilediğini bize göstermektedir.

Isınma giderleri, haneler için büyük bir yük oluşturmaktadır. Birçok aile, doğalgaz faturasını ödeyebilmek için diğer ihtiyaçlarından kısmak zorunda kalmaktadır. Doğalgaz faturasını ödeyemeyen bazı haneler ise sobayla ısınmaya çalışmakta, odun ve kömürü borçla veya çöpten toplama yoluyla temin etmektedir. Katılımcılardan biri, "Doğalgaz çok geliyor, ödeyemiyorum. soba yakıyorum, nalburdan odun alıyorum çuvalla" derken bir başkası ise, "Doğalgazım bayağı yüksek geliyo,. yemeyip oraya veriyorum" sözleriyle, ısınma ile beslenme arasında yapmak zorunda kaldığı tercihi dile getirmiştir. Çekmeköy'de yaşayan ve annesinin evinde kalan bir kadın ise faturasını ödeyemediği için elektriğinin kesileceğini, "5 bin 500 TL" borcu olduğunu ve "bu hafta içinde elektriğimi kesecekler" diyerek yaşadığı kaygıyı dile getirmiştir.

Faturalarını ödeyebilmek için borçlanma da birçok hane açısından yaygın bir baş etme stratejisi haline gelmiştir. Bir katılımcı, "Ahmet'ten borç alıyorum Mehmet'ten borç

alıyorum o şekilde kendimi çeviriyorum ödemek için" derken, bir başkası "Kredi çekip ödedik haciz geldi, hep borçla ödedik" sözüyle borçlanmanın ve zamanla haciz haciz sürecine kadar uzadığını anlatmıştır. Bu anlatılardan da görüleceği üzere enerji yoksulluğun haneleri sürekli bir borç döngüsü içine sokmakta ve bu borçlar zamanla haciz gibi daha ciddi hukuki sonuçlara yol açmaktadır.

"Çok kesildi doğalgaz çok, ohoo... Yeri geldi 10 gün açtıramadık. Yorgan altında idare ettik. bugün kapatıyorlardı abi bizi idare et dedim, bugün yarın yine gelirler kapatırlar. yatamıyorum bazı geceler çocuklarıma nasıl yemek yaparım diye düşünüyorum soğukta."

(Kadın, 39 yaşında)

"Faturalara ben çok dikkat ediyorum. Hatta şunu diyebilirim öyle dikkat ediyorum ki doğalgazın erdeyse hiç açmadım. Yani millete 6 bin gelirken bana 300 geliyordu açmadım çünkü sadece bir banyo için kullandım.Çocukları büyük, onlar da anlayışlı. Çorabını giydirdiyordum, battaniye altına giriyorlardı televizyon seyredirken. Yeri geldi ağırları çektim ilaç alamadım yeter ki bir şekilde idare edelim."

(Kadın, 41 yaşında)

"Doğalgazım bayağı yüksek geliyor. yemeyip oraya veriyorum"

(Kadın, 31 yaşında)

"Kredi çekip ödedik haciz geldi, hep borçla ödedik"

(Erkek, 47 yaşında)

6.Yoksulluğun Sağlık Boyutu: Kronik Hastalıklar ve Bakım Yükü

Derin yoksulluk ve yetersiz barınma koşulları, derin yoksulluk koşullarında yaşayan bireylerde ciddi sağlık sorunlarına yol açmakta ve mevcut sağlık sorunlarını daha da kötüleştirmektedir. Rutubet, küf, soğuk, havalandırmasız ve gün ışığı almayan ortamlar, özellikle solunum yolu hastalıkları için birincil risk faktörleridir. Katılımcılar arasında astım, KOAH, bronşit, şeker, tansiyon, romatizma, kalp hastalığı, tiroid sorunları, karaciğer yağlanması, bel fıtığı, migren, sinüzit ve hatta bazı katılımcılarda engellilik düzeyinde ciddi sağlık sorunları yaygın olarak rapor edilmiştir.

Sözü edilen bu olumsuz fiziki çevre, hanelerdeki bireylerin ve çocukların mevcut kronik rahatsızlıklarını daha da derinleştiren ve tedavi süreçlerini aksatan bir zemin oluşturmaktadır. Bir katılımcı, küçük oğlunun karaciğerinde doğuştan gelen bir enzim eksikliği olduğunu, bir başkası küçük oğlunun tek böbreğinin çalıştığını ve %30 engel düzeyi olduğunu, bir başkası ise otizmlili bir çocuğa baktığını söylemiştir. Bir başka katılımcı, kendi sağlık sorunlarını uzun uzun sıralamıştır: " Birkaç ay önce vitiligom çıktı: cildin rengi değişiyor çenem ve elimde çıktı o beni çok üzüyor, karaciğer yağlanmam var, 2 ay önce araba çarptı diz bağımın bir tarafı kopmuş ve yırtılma var, bel fıtığım var ameliyat istiyorlar ama korkuyorum olamıyorum, şekerim de çıkmış, tansiyon var, midem çok rahatsız." Derin yoksulluk içinde yaşayan bireylerin karşı karşıya kaldığı sağlık sorunlarının çeşitliliği ve ciddiyetini ortaya koyarken rutubetli ve yetersiz yalıtıma konut koşullarının bu hastalıklarla mücadeleyi daha da güçleştirdiğini bu bahsedilen sağlık sorunları ortaya koymaktadır.

Yetersiz barınma koşullarının derinleştirdiği ve kronikleştirdiği bu sağlık sorunlarına ek olarak tedaviye erişim, düzenli kontroller, ilaç temini gibi konularda da ciddi zorluklar yaşanmaktadır. Sigortası olmayan veya ilaçlarının tamamı devlet tarafından karşılanmayan katılımcılar, ilaçları temin etmekte zorlandıklarını söylemiştir. Örneğin, astım ve KOAH hastası olan bir baba, "Ben hava ilaçlarımı kullanıyorum, kullanmazsam nefes alamıyorum çok tıkanıyorum. Ama her zaman alamıyorum onları, para çıkışmıyor. iki, üç ayda bir ödeme yapıp alıyorum, devlet bir kısmını ödüyor" diyerek ilaç erişimindeki zorluğu anlatmıştır. Sonuç olarak, evlerin sağlıksız fiziksel koşulları ile sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlükler bir araya geldiğinde, barınma sorunu derin yoksulluk içindeki bireyler açısından yalnızca bir konut meselesi olmaktan çıkmakta ve kalıcı sağlık sorunlarıyla iç içe geçen bir yaşam deneyimine dönüşmektedir.

Hijyen ürünlerine erişim, araştırmanın en çarpıcı bulgularından biridir. Özellikle hane gelirini aşan kira ödemeleri, aile bütçesinde hijyen gibi temel ihtiyaçlara ayırabilecek kaynağı ortadan kaldırmaktadır. Barınma maliyetlerinin toplam geliri aşması, haneleri en temel gereksinimlerden kismaya zorlamakta, bu durum ped, gibi temel hijyen ürünlerini dahi derin yoksulluk koşullarında yaşayan kadınlar için erişilmesi güç bir ihtiyaç haline getirmektedir.. Katılımcılardan biri "Kiradan diğer masraflara sıra gelemiyor ki... ped sordunuz mesela, kızlarıma alıyorum ama kendime alamıyorum" dedikten sonra ped alamadığı durumlarda ne kullandığı sorusuna "evdeki yumuşak bez tülbentleri kullanıyorum" cevabını vermiştir. Başka bir katılımcı ise ped alamadığında "kumaş parçası" kullandığını söylemiştir. Bir başkası daha da "En kötü evden bir atlet kullanıyorum" demiştir. Tüm bu sözler, gelirin kiraya dahi yetmediği sürekli kriz ortamında, yoksulluğun kadın bedeni üzerindeki spesifik etkisini, kadınların temel hijyen ihtiyaçlarını bile karşılayamaz hale geldiğini ve bu durumun sağlık sorunlarının yanı sıra derin bir utanç ve toplumsal dışlanma yarattığını ortaya koymaktadır.

"Ben hava ilaçlarımı kullanıyorum, kullanmazsam nefes alamıyorum çok tıkanıyorum. Ama her zaman alamıyorum onları, para çıkışmıyor. İki, üç ayda bir ödeme yapıp alıyorum, devlet bir kısmını ödüyor"

(Erkek, 47 yaşında)

"Kiradan diğer masraflara sıra gelemiyor ki... ped sordunuz mesela, kızlarıma alıyorum ama kendime alamıyorum"

(Kadın, 38 yaşında)

7. Mahalle Güvenliği ve Çevresel Riskler

Barınma hakkı, sadece konutun duvarlarıyla sınırlı değildir, güvenli bir çevrede, temel hizmetlere erişerek yaşamayı da kapsar. Araştırma, bu konuda karışık ve çarpıcı bir tablo çizmektedir. Bazı mahalleler, şiddetli suç, ve sosyal güvensizlik nedeniyle tehlikeli algılanırken, diğerleri görece güvenli bulunabilmektedir. Beyoğlu'nda yaşayan bir baba, "Yani pek hissetmiyoruz, güvende hissetmiyoruz açıkçası. Çocukları hele hele tek başına hayatta gönderemiyoruz hiçbir yere. Hele akşam saatlerinde kesinlikle sıkıntılıdır" diyerek mahallesindeki güvenlik sorunlarını anlatmıştır. Çekmeköy'de yaşayan bir kadın ise "Zaten hiçbir yer güvenli değil ki öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, kapıya çıkmaya korkuyoruz." diyerek daha genel bir güvensizlik halinden bahsetmiştir.

Bağcılar'da bodrum katta yaşayan bir anne ise mahallesini tekinsiz bulunduğunu söylerken, "Kimseyle bir şeyim yok abla. Merhaba merhaba, samimiyetim yok, komşuluğum yok. Kimseye karışmıyorum" ifadelerini kullanmıştır. Bu anlatı, güvenlik duygusunun yalnızca fiziksel koruma ile değil, sosyal ilişkilerden geri çekilme, görünür olmamaya çalışma ve kendisini olası risklerden uzak tutma çabasıyla da ilişkili olduğunu göstermektedir. Aynı kadın, çocuklarını asla tek başına sokağa gönderemediğini, parka bile kendisinin götürmek zorunda olduğunu ifade etmiştir. Bu anlatılar, yoksul mahallelerde güvenlik algısının çoğu zaman kamusal yaşamdan geri çekilme, hareket alanını sınırlandırma ve sürekli tedbirli olma davranışları üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Temel hizmetlere erişim konusunda katılımcıların deneyimleri çeşitlilik göstermektedir. Bazı katılımcılar market, sağlık ocağı ve diğer temel hizmetlere yakın olduklarını belirtirken, bazıları bu hizmetlere erişimin mesafe, ulaşım olanakları ve mahalle koşulları nedeniyle çeşitli güçlükler içerdiğini ifade etmiştir. Görüşmeler, temel hizmetlerin fiziksel olarak var olmasının her zaman erişilebilir olduğu anlamına gelmediğini; özellikle düşük gelirli haneler açısından mesafe, ulaşım maliyetleri ve gündelik yaşamın örgütlenmesi gibi unsurların erişimi doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Örneğin Kartal'da yaşayan bir katılımcı, "Yakınımda market, sağlık ocağı yok; meydana inmem lazım. Gide gele alıştık, bize yakın geliyor" diyerek erişimin göreceli bir deneyim olduğunu ve zaman içinde bu mesafelerin normalleştirilebildiğini ifade etmiştir.

Ataşehir'de yaşayan bir başka katılımcı ise "Sağlık ocağı uzakta kalıyor, erişim yolları da uzakta. Market yakın, çocukların oynayabileceği yerler yok" sözleriyle temel hizmetlere erişimin farklı alanlarda eşit düzeyde gerçekleşmediğini vurgulamıştır. Bu anlatıların da gösterdiği üzere, barınma hakkı yalnızca bir konuta sahip olmak anlamının çok ötesinde, sağlık hizmetleri, alışveriş olanakları, kamusal alanlara erişimle bütüncül bir hak olarak ele alınmalıdır.

Çocuklar için güvenli oyun alanlarının varlığı ise birçok mahallede sorunludur. Bazı katılımcılar, çocuklarının okul bahçesinde oynadığını, bazıları ise çocuklarının parka götürebildiğini söylese de çoğu ebeveyn çocuklarını dışarı göndermekten çekindiğini ifade etmiştir. Beyoğlu'nda yaşayan bir kadın, "Her yere birlikte yürüyerek gidiyoruz" diyerek çocuklarına eşlik ettiğini, Sarıyer'de yaşayan bir başka kadın ise "Ben çocuklarımı normalde de tek başına dışarı çıkartacak bir insan değilim. Çocuklarımla her yere beraber gidiyoruz" sözleriyle sürekli bir gözetim altında büyüyen çocukların özerklikten ne kadar mahrum kaldığını anlatmıştır.

Güvenlik kaygısı o kadar yaygındır ki, katılımcılardan biri çocuklarına sürekli olarak şu uyarıları yapmak zorunda kaldığını anlatmıştır: "Her arkadaş arkadaş değildir güven olmaz kimsenin elinden bir şey almayın gibi. dışarda bir kavga olduğu zaman araya girmeyin uzak durun, çünkü kim vurduya gidiyor. biz böyle büyümedik ama zaman kötü." Bu ifade, hem mahallelerdeki somut güvenlik sorunlarını hem de bu sorunların ebeveynler üzerinde yarattığı sürekli kaygı ve tetikte olma halini gözler önüne sermektedir.

"Yani pek hissetmiyoruz, güvende hissetmiyoruz açıkçası. Yani çocukları hele hele tek başına hayatta gönderemiyoruz. Yani hele akşam saatlerinde kesinlikle sıkıntılıdır."

(Erkek, 47 yaşında)

"Merhaba merhaba. Samimiyetim yok, komşuluğum yok. Kimseye karışmıyorum."

(Kadın, 31 yaşında)

8. Psikososyal Durum: Hanelerde Tükenmişlik

Derin yoksulluk içinde yaşayan bireylerin anlattıkları, sürekli bir kaygı, çaresizlik ve tükenmişlik hali ne işaret etmektedir. Katılımcıların ifadelerinde en sık karşılaşılan duygular, yetersizlik hissi, çocuklarına karşı duyulan suçluluk, utanç ve geleceğe dair umutsuzluktur.

Bir katılımcı, yoksulluğun ve kötü barınma koşullarının duygusal yükünü şöyle ifade etmiştir: "çocuklar görüyor, üzülüyor. bulaşık temizlik işi bulsam çok iyi olur, çok aradım yok. Okumam yazmam olmadığı için işe almıyorlar bulamıyorum." Bu ifade, eğitim yoksulluğunun istihdama erişimi nasıl sınırladığını ve bunun yarattığı çaresizliği dile getirmiştir. Aynı katılımcı, "Yatamıyorum bazı geceler çocuklarıma nasıl yemek yaparım diye düşünüyorum" diyerek kaygısını dile getirmiştir.

Yalnızlık ve sosyal izolasyon da derin yoksulluğun önemli bir boyutudur. Geçici olarak akraba yanında barınan bir kadın, "Ben çocuklarla zaman geçiremiyorum, ablalarıyla geçiriyorlar ve yorgun geldiğim için bir sohbet yapamıyorum onlarla" diyerek hem fiziksel hem duygusal olarak ne kadar tükenmiş olduğunu anlatmıştır. Sarıyer'de annesinin evinde yaşayan bir başka kadın, "Bir annenin yanında nasıl kalabilirsen... İnsanın kendi evi mi daha güzeldir yoksa annesinin yanında kalmak mı daha güzeldir? İnsanın kendi evi gibi var mı? yeri geldi duş almak istiyorsun, bir şey yapmak istiyorsun 'Aman kızacaklar, aman şöyle...' hep bu şekilde" diyerek başkasının evinde yaşamamanın getirdiği özerklik kaybını ve sürekli tetikte olma halini anlatmıştır.

Tükenmişlik ve umutsuzluk, katılımcıların geleceğe dair beklentilerini de şekillendirmektedir. Bir katılımcı, "ben artık hayal bile kuramıyorum. Bir evim olsun çok isterim çocuğumla çocuğumla eşimle ama hayal bile kuramıyorum artık yani" diyerek yoksulluğun hayal kurma kapasitesini nasıl körelttiğini göstermiştir.

Görüşmelerde aynı zamanda katılımcıların karşı karşıya kaldıkları çok sayıda güçlüğe rağmen geleceğe dair umutlarını korumaya çalıştıkları da görülmektedir. Bir katılımcı, "Biraz zor ama geçecek Allah'ın izniyle" sözleriyle mevcut koşulların geçici olduğuna dair inancını dile getirirken, bir başkası "Yavaş yavaş olacak Allah'ın izniyle" ifadeleriyle yaşam koşullarının zaman içinde iyileşeceğine yönelik beklentisini paylaşmıştır. Bu anlatılar, derin yoksulluk koşullarında yaşayan bireylerin yalnızca yoksunluk ve güçlük deneyimlerini değil, aynı zamanda yaşamlarını sürdürebilmek için geliştirdikleri baş etme biçimlerini ve umutlarını da görünür kılmaktadır. Deprem sonrasında İstanbul'a göç eden bir kadının, "Ne yaparsan yap hafif bir şeyden o korkuyu yaşıyorsun. Yani yine buna hamdolsun, çok şükür. İnşallah atlatılıyor, yavaş yavaş atlatılıyor" sözleri de bu durumu yansıtmaktadır. Katılımcının anlatısı, bir yandan deprem deneyiminin bıraktığı kalıcı etkileri ve devam eden kaygıları ortaya koyarken, diğer yandan geleceğe dair umut besleme ve yaşamı yeniden kurma çabasını göstermektedir.

9. Çocuklar Üzerindeki Etkiler: Sosyal Dışlanma

Derin yoksulluk ve barınma güvensizliğinden en çok etkilenenler, hiç kuşkusuz çocuklardır. Çocuklar, ailelerinin yaşadığı ekonomik güçlükleri erken yaşlarda içselleştirmekte, kendilerini akranlarından farklı ve eksik hissetmekte, utanç duymakta ve geleceğe ilişkin kaygılar geliştirmektedir. Araştırmaya katılan hanelerde yaşayan çocuklar, fiziksel yoksunlukların yanı sıra ötesinde, psikolojik olarak da ağır bir yük taşımaktadır.

Katılımcıların çocuklara dair en sık dile getirdiği konulardan biri, kendilerine ait bir oda ve güvenli bir eve sahip olma isteğidir. Ataşehir'de yaşayan bir kadın, çocuklarının sürekli "Bu evden taşınalım" dediğini, hatta bir kızının ise evin halinden utandığını, "evin her yeri dökülüyor, yatağımız yok, odamız yok kendimize ait" sözleriyle daha iyi bir evde oturma isteğini dile getirdiğini anlatmıştır. Ancak aynı anne "Nasıl çıkalım kiralar çok pahalı" diyerek çaresizliğini ifade etmiştir. Beyoğlu'nda yaşayan bir başka anne, kızının "niye benim de odam yok, ayrı odam yok?" sorusuna yanıt vermekte zorlandığını belirtmiştir. cevap vermeye çalıştığını anlatırken, bir başka katılımcı ""Kızım küçük ama artık, biraz anlıyor. Sürekli oradan oraya gidiyoruz göçebe gibi, keşke bizim de bize ait bir evimiz olsa diyer bana" sözleri ise, çocukların yalnızca daha iyi bir konut değil, aynı zamanda güven, süreklilik ve aidiyet duygusu aradıklarını göstermektedir.

Çocuklar, hanelerin karşı karşıya kaldığı ekonomik güçlüklerden ve barınmaya ilişkin belirsizliklerden doğrudan etkilenmektedir. Görüşmeler, kira artışları, taşınma ihtimali ve faturaların ödenip ödenemeyeceği gibi konuların çocukların gündelik yaşamlarının bir parçası haline geldiğini ve bu durumun erken yaşlarda kaygı ve belirsizlik duygularını artırabildiğini göstermektedir. Sultanbeyli'de yaşayan bir kadın, torunlarının "Biz yapabilecek miyiz? Olacak mı? Ödeyebilecek miyiz?" diye sorduğunu, kendisinin ise "Allah büyük diyorum, sağlığımız yerine geldikten sonra Allah'ın izniyle hallolur" diyerek onları teskin etmeye çalıştığını anlatmıştır. Bir başka katılımcı ise çocuklarının kiralarla ilgili endişelerini şöyle aktarmıştır: "Mesela başka yere gidelim dediğimiz zaman çocuklar 'Kiralılar pahalıdır' diyor. 'Hayır, burada kalalım' diyorlar. Oda rutubetli olsa da burada kalalım diyorlar." Bu anlatılar, çocukların yalnızca barınma koşullarının fiziksel sonuçlarından değil, hanenin ekonomik belirsizliklerinden ve geleceğe ilişkin kaygılarından da etkilendiğini göstermektedir. Çocukların kira, taşınma ve geçim meselelerine ilişkin kaygılar geliştirmesi, ekonomik güvencesizliğin aile içinde kuşaklar arası bir etki yarattığını ve çocukların yaşlarına uygun olmayan sorumluluk ve belirsizliklerle erken yaşta karşılaşabildiğini göstermektedir. Bu durum, ekonomik güvencesizliğin etkilerinin yalnızca yetişkinlerle sınırlı kalmadığını, çocukların duygusal iyi oluşunu ve gündelik yaşam deneyimlerini de şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkileri yalnızca maddi yoksunluklarla sınırlı kalmamakta, utanç, dışlanma ve aidiyet duygusunun zedelenmesi gibi sonuçlar da doğurmaktadır. Görüşmelerde bazı aileler, çocuklarının yoksulluklarının arkadaşları tarafından fark edilmesinden çekindiklerini ve bu nedenle zaman zaman okula gitmek istemediklerini ifade etmiştir. Bir katılımcı bu durumu, "Arkadaşlarımızın yanında utanıyoruz diyorlar, okula gitmek istemiyorlar" sözleriyle aktarmıştır.

Barınma koşullarının yetersizliği de bu deneyimi daha da ağırlaştırmaktadır. Nem, küf, rutubet, akıntı ve su baskınları gibi sorunlar nedeniyle çocukların kıyafetleri, ayakkabıları, okul çantaları, kırtasiye malzemeleri ve diğer temel eşyaları zarar görebilmekte ya da kullanılamaz hale gelebilmektedir. Ancak derin yoksulluk koşullarında yaşayan aileler için bu kayıpları telafi etmek mümkün olmamaktadır. Su baskınları ve elverişsiz konut koşulları nedeniyle zarar gören eşyaların yerine yenilerini

almak, haneler için uzun süre karşılanamayan ek bir mali yük oluşturmaktadır. Bu nedenle konutun fiziksel koşullarından kaynaklanan sorunlar yalnızca barınma deneyimini değil, çocukların eğitim yaşamını ve sosyal katılımını da doğrudan etkilemektedir.

Beden eğitimi dersine uygun kıyafeti olmayan ya da okul için gerekli malzemelere erişemeyen çocuklar, eğitim süreçlerine eşit koşullarda katılmakta güçlük yaşayabilmektedir.

Birçok katılımcı, çocuklarına uzun süredir yeni kıyafet alamadığını ifade etmiştir. Bir anne, "Kızım o kadar istedi, ben almadım. Bayramı bekle diyorum. Hem bayramda hem okulda giyersin diyorum. Kumbaranızla alırız diyorum, toplayın" sözleriyle çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamamanın dahi nasıl ertelendiğini anlatmıştır. Bir başka katılımcı ise kırtasiye giderlerini karşılayıp karşılayamadığı sorusuna "Onları bile karşılayamıyorum" yanıtını vermiştir.

Bu anlatılar, çocukların yoksulluğu; okul yaşamlarını, akran ilişkilerini, aidiyet duygularını ve eğitim haklarına erişimlerini etkileyen çok boyutlu bir deneyim olarak yaşadıklarını göstermektedir. Özellikle barınma koşullarından kaynaklanan kayıpların telafi edilememesi, çocukların yaşadığı yoksunlukları derinleştirmekte ve eğitim süreçlerine eşit koşullarda katılmalarının önünde önemli engeller oluşturmaktadır.

"Mesela çocukların yattığı oda değil de öbür oda mesela bayağı bir su falan şey oluyor, rutubetli oluyor. Mesela 'başka yere gitsek' diyor 'kiralar pahalıdır'. Çocuklar 'hayır' diyor 'burada kalalım' diyor yani."

(Kadın, 39 yaşında)

"Arkadaşlarımızın yanında utanıyoruz diyorlar, okula gitmek istemiyorlar."

(Kadın, 38 yaşında)

SOSYAL DEVLET, HAK TEMELLİ BARINMA POLİTİKALARI VE İYİ UYGULAMALAR

Hak temelli bir barınma politikası, sadece konut üretimini değil, düşük gelirli hanelerin güvenli, karşılanabilir ve sürdürülebilir koşullarda barınmasını güvence altına alan bütüncül bir sosyal politika yaklaşımını ifade eder. Bu yaklaşımda barınma, piyasa koşullarına bırakılamayacak temel bir insan hakkı olarak ele alınır. Devletin sorumluluğu yalnızca konut arzını artırmakla sınırlı değildir, kira yükünü azaltacak mekanizmalar geliştirmek, tahliyeleri önlemek, kiracıları korumak, ve derin yoksulluk koşullarında yaşayan haneleri desteklemek, enerji yoksulluğuyla mücadele etmek ve kentsel dönüşüm süreçlerinde haneleri daha fazla yoksullaştıracak projeleri engellemektir. Bu nedenle hak temelli bir barınma politikası, sosyal konut, kira desteği, tahliyeyi önleyici mekanizmalar, enerji destekleri ve sosyal yaşam güvencesi gibi birbirini tamamlayan politika araçlarını birlikte içermelidir.

1.Sosyal Konut

Sosyal konutun başarısı, düşük gelirli haneler için ne ölçüde erişilebilir, yaşanabilir ve sürdürülebilir olduğu ile ölçülmelidir.

Araştırma bulguları, derin yoksulluk koşullarında yaşayan birçok hanenin yüksek kira yükü, güvencesiz kiracılık ilişkileri ve sağlıksız konut koşulları arasında yaşamını sürdürmeye çalıştığını göstermektedir. Bu nedenle sosyal konut politikaları, yalnızca konut sahibi olmayı teşvik eden bir araç olarak değil, barınma hakkını güvence altına alan bir sosyal koruma mekanizması olarak ele alınmalıdır.

Sosyal konut uygulamalarında öncelik; derin yoksulluk içinde yaşayan hanelere, çocuklu ailelere, yalnız ebeveynlere, yaşlılara, engelli birey bulunan hanelere ve barınma güvencesizliği yaşayan diğer gruplara verilmelidir. Konutların yalnızca düşük maliyetli olması yeterli değildir; güvenli, sağlıklı, erişilebilir ve enerji verimli olmalarının yanı sıra, toplu taşımaya, eğitim kurumlarına, sağlık hizmetlerine ve istihdam olanaklarına yakın konumlanmaları da gerekmektedir. Aksi halde düşük kira maliyeti, ulaşım giderleri ve hizmetlere erişim güçlükleri nedeniyle başka maliyetlere dönüşebilmektedir.

Uluslararası deneyimler, başarılı sosyal konut modellerinin yalnızca konut üretimine değil, sosyal bütünleşmeyi ve mekansal eşitliği güçlendirmeye de odaklandığını göstermektedir. Özellikle Vienna'daki sosyal konut sistemi, farklı gelir gruplarını bir arada tutan, uzun dönemli kiracılığı destekleyen ve konutu bir piyasa koşullarına bırakılmayacak kamusal bir hizmet olarak ele alan yaklaşımla sıklıkla örnek gösterilmektedir. Benzer şekilde bazı Avrupa ülkelerinde uygulanan belediye temelli sosyal konut modelleri, düşük gelirli hanelerin kent merkezlerinden uzaklaştırılmadan barınma güvencesine erişmesini sağlamaktadır.

Hak temelli bir perspektiften bakıldığında amaç, yoksul haneleri kentin çeperlerinde yeni konut alanlarına taşımak değil; eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal destek ağlarına erişimlerini koruyarak insan onuruna uygun yaşam koşullarına erişmelerini sağlamaktır. Bu nedenle sosyal konut politikaları, konut üretimi kadar mekânsal adalet, sosyal içirme ve barınma güvencesi hedefleri doğrultusunda tasarlanmalıdır **(12)**.

2.Kira Desteği

Kira desteğinin amacı, hanelerin kirayı ödeyebilmek için gıda, sağlık ve eğitim harcamalarından vazgeçmek zorunda kalmasını önlemektir.

Kira yükünün derin yoksulluk içindeki haneler üzerindeki etkileri dikkate alındığında, mevcut kira destek mekanizmalarının kapsamı ve niteliği yeniden değerlendirilmelidir. Hâlihazırda çeşitli kamu kurumları ve yerel yönetimler tarafından sunulan kira yardımları

bulunsa da, bu destekler çoğu zaman düzensiz, sınırlı süreli veya gerçek kira bedelleriyle uyumsuz kalmaktadır. Özellikle büyükşehirlerde hızla artan kira fiyatları karşısında mevcut destekler, hanelerin barınma güvencesini sağlamaktan uzaklaşabilmektedir.

Bu nedenle kira desteği, yalnızca geçici bir sosyal yardım olarak değil, barınma hakkını korumaya yönelik bir sosyal koruma mekanizması olarak ele alınmalıdır. Destekler; derin yoksulluk içinde yaşayan, gelirin önemli bir bölümünü kiraya ayırmak zorunda kalan, çocuklu, yaşlı, engelli birey bulunan veya tek ebeveynli haneleri önceliklendirecek şekilde tasarlanmalıdır. Ayrıca destek miktarları hane gelirine, hanedeki kişi sayısına ve bölgesel kira düzeylerine göre belirlenmeli; düzenli, öngörülebilir ve uzun vadeli bir yapıya kavuşturulmalıdır. Amaç yalnızca kira borçlarını hafifletmek değil, hanelerin kirayı ödeyebilmek için gıda, sağlık, eğitim ve enerji gibi temel ihtiyaçlarından vazgeçmek zorunda kalmasını önlemek olmalıdır.

3. Kiracı Koruma Mekanizmaları

Barınma hakkı, yalnızca konuta erişimi değil; o konutta güven içinde kalabilme güvencesini de içerir.

Kiracı koruma mekanizmaları, kiracıların keyfî tahliyelere, aşırı kira artışlarına ve güvencesiz sözleşme koşullarına karşı korunmasını sağlar. Kiracı koruma mekanizmaları, kiracıların barınma güvencesini sağlamak amacıyla kira artışlarının düzenlenmesi, sözleşme süresi ve depozito koşullarının belirlenmesi, ev sahibinin tahliye gerekçelerinin sınırlandırılması, bildirim sürelerinin tanımlanması ve kiralık konutların asgari kalite standartlarının güvence altına alınması gibi hukuki ve idari araçları kapsar **(13)**. Bu tür düzenlemeler, kiracıların barınma hakkını yalnızca gelir desteğiyle değil, hukuki güvenceyle de korur. Özellikle düşük gelirli haneler açısından konut güvencesi, iş, okul, sağlık hizmetleri ve sosyal destek ağlarıyla kurulan sürekliliğin korunması anlamına gelir.

4. Tahliye Önleme

Tahliyeyi önlemek, evsizliği yönetmekten daha etkili, daha insani ve daha düşük maliyetlidir.

Tahliye önleme politikaları, haneler konutlarını kaybetmeden önce devreye giren erken müdahale mekanizmalarıdır. Kira borcu birikmeden sosyal destek sağlanması, hukuki danışmanlık, arabuluculuk, acil kira yardımı ve belediye temelli kriz müdahale ekipleri bu kapsamda düşünülebilir. Tahliye gerçekleştikten sonra ortaya çıkan evsizlik, okul değişikliği, iş kaybı, sağlık sorunları ve sosyal ağların kopması gibi sonuçlar çok daha

ağır ve maliyetlidir. Bu nedenle hak temelli yaklaşımda esas olan, haneleri tahliye sonrasında desteklemekten önce tahliyeyi mümkün olduğunca önlemektir **(14)**.

Araştırma bulguları, derin yoksulluk içindeki hanelerin önemli bir bölümünün kira borcu, kira artışları ve tahliye tehdidi altında yaşadığını göstermektedir. Birçok hane için tahliye riski, yalnızca barınma sorununa değil; çocukların okul değiştirmesine, işyerine uzaklaşmaya, sağlık hizmetlerine erişimin zorlaşmasına ve mahalle içinde kurulan dayanışma ağlarının kaybedilmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle tahliye sonrasında sunulan destekler kadar, tahliyeyi önlemeye yönelik erken müdahale mekanizmalarının güçlendirilmesi de önem taşımaktadır.

Tahliye önleme politikaları, haneler konutlarını kaybetmeden önce devreye giren koruyucu mekanizmalar olarak ele alınmalıdır. Kira borcu birikmeye başladığında sosyal hizmet birimlerinin, yerel yönetimlerin ve ilgili kamu kurumlarının koordinasyon içinde hareket etmesi; acil kira desteği, hukuki danışmanlık, arabuluculuk ve sosyal destek hizmetlerinin hızlı biçimde sunulması sağlanmalıdır. Özellikle çocuklu haneler, yalnız ebeveynler, yaşlılar, engelliler ve derin yoksulluk koşullarında yaşayan aileler açısından tahliye riski erken dönemde tespit edilmeli ve önleyici destekler devreye sokulmalıdır.

Hak temelli bir yaklaşım açısından amaç, haneleri tahliye edildikten sonra geçici çözümlerle desteklemek değil; mümkün olduğunca mevcut yaşam çevrelerinde, sosyal ilişkilerini, eğitim sürekliliğini ve gündelik yaşam düzenlerini koruyarak barınma güvencesini sürdürebilmelerini sağlamaktır.

5.Housing First

Barınma, çözülmesi gereken son sorun değil; diğer sorunların çözülebilmesinin ön koşuludur.

Housing First (Önce Konut) yaklaşımı, özellikle evsizlik ve ağır barınma güvencesizliği yaşayan bireyler için geliştirilmiş hak temelli bir modeldir. Bu yaklaşımda kişilerin konuta erişimi; iş bulma, tedaviye başlama, belirli davranış koşullarını yerine getirme veya “hazır” olduğunu kanıtlama şartına bağlanmaz. Öncelikle güvenli ve kalıcı bir konut sağlanır; ardından sağlık, psikososyal destek, istihdam, eğitim ve sosyal hizmetler kişinin ihtiyaçlarına göre sunulur.

Araştırma bulguları, derin yoksulluk içindeki birçok hanenin barınma güvencesizliği nedeniyle sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal yaşama erişimde ciddi güçlükler yaşadığını göstermektedir. Bu nedenle Türkiye’de özellikle evsizlik riski altındaki, tahliye edilmiş, deprem veya afet nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalmış, şiddet nedeniyle güvenli konuta ihtiyaç duyan ya da ağır barınma güvencesizliği yaşayan birey ve haneler için Housing First yaklaşımının pilot uygulamalarla hayata geçirilmesi değerlendirilebilir.

Bu modelin temel önermesi, insanların yaşamlarını düzene koyabilmeleri için önce güvenli bir yaşam alanına ihtiyaç duyduklarıdır. Barınma sağlanmadan eğitim, sağlık, istihdam veya sosyal uyum alanlarında kalıcı sonuçlar elde etmek güçleşmektedir. Bu nedenle Housing First yaklaşımı, barınmayı diğer sosyal hizmetlerin sonucu değil, başlangıç noktası olarak ele alan önemli bir politika seçeneği sunmaktadır **(15)**.

6. Enerji Yoksulluğu Destekleri

Enerjiye erişim bir konfor meselesi değil; sağlık, eğitim ve insan onuruna uygun yaşamın temel koşullarından biridir.

Araştırma bulguları, enerji yoksulluğunun derin yoksulluk içindeki haneler açısından yalnızca yüksek fatura maliyetleri anlamına gelmediğini; ısınamama, sıcak suya erişememe, elektrik kesintileri nedeniyle eğitim süreçlerinin aksaması ve sağlık risklerinin artması gibi çok boyutlu sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Bu nedenle enerji yoksulluğu, sosyal yardım politikalarının dar çerçevesinde değil, yeterli barınma hakkının bir bileşeni olarak ele alınmalıdır.

Türkiye'de çeşitli sosyal yardım programları kapsamında elektrik tüketim desteği ve doğal gaz tüketim desteği uygulanmakla birlikte, bu desteklerin kapsamı ve miktarı birçok hane için artan yaşam maliyetleri karşısında yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle enerji desteklerinin düzenli, öngörülebilir ve hane ihtiyaçlarına duyarlı biçimde yeniden tasarlanması gerekmektedir. Özellikle derin yoksulluk içinde yaşayan haneler, çocuklu aileler, yalnız yaşayan yaşlılar, engelli birey bulunan haneler ve kronik hastalığı olan bireylerin yaşadığı evler öncelikli gruplar arasında değerlendirilmelidir.

Hak temelli bir yaklaşım doğrultusunda, kronik hastalığı bulunan veya yaşamını elektrikle çalışan tıbbi cihazlara bağlı olarak sürdüren bireylerin bulunduğu hanelerde elektrik kesintilerinin önlenmesine yönelik özel düzenlemeler geliştirilmelidir. Benzer şekilde kış aylarında belirli gelir düzeyinin altındaki haneler için enerji kesintilerine karşı koruyucu mekanizmalar oluşturulmalı, birikmiş borçlar nedeniyle temel enerji hizmetlerine erişimin tamamen kesilmesi son çare olarak değerlendirilmelidir.

Bunun yanında enerji yoksulluğuyla mücadele yalnızca fatura desteğiyle sınırlı kalmamalıdır. Rutubetli, yalıtımsız ve enerji verimliliği düşük konutların iyileştirilmesine yönelik programlar geliştirilmeli; düşük gelirli hanelerin yaşadığı konutlarda yalıtım, pencere yenileme ve enerji verimliliği uygulamaları kamu destekleriyle yaygınlaştırılmalıdır. Böylece enerji maliyetleri azaltılırken, aynı zamanda sağlıklı ve yaşanabilir konut koşullarının güçlendirilmesi de mümkün olacaktır **(16)**.

7. İnsan Hakları Temelli Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşümün amacı yalnızca binaları yenilemek değil; insanların yaşamlarını, haklarını ve mahalleleriyle kurdukları bağları koruyarak güçlendirmektir.

Kentsel dönüşüm politikaları, afet riski ve sağlıksız yapı stoku ile mücadele açısından önemli olabilir; ancak hak temelli olmadığı durumda düşük gelirli haneler için yerinden edilme, borçlanma ve mahalle bağlarının kopması anlamına gelebilir. Yerinden etmeyen kentsel dönüşüm, afet riski veya sağlıksız yapı stoku ile mücadele ederken mevcut sakinlerin mahallelerinde kalma, sürece katılma, bilgilendirilme, hukuki güvenceye sahip olma, geçici barınma ve geri dönüş hakkının korunmasını esas alan hak temelli bir yaklaşımdır (17). Bu yaklaşım, dönüşümü yalnızca fiziksel yapıların yenilenmesi olarak değil, sosyal dokunun ve yaşam ağlarının korunması olarak ele alır. Aksi halde kentsel dönüşüm, barınma sorununu çözmek yerine yoksul haneleri kentin daha güvencesiz ve hizmetlerden kopuk alanlarına itebilir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 57. maddesinde, "Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetken bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler" denilerek barınma ve konut hakkına işaret edilmektedir. Benzer biçimde, BM Yeterli Konut Hakkı Özel Raportörlüğü de "yaşamaya elverişli konut hakkını" sürdürülebilir, güvenli ve insan onuruna yakışır bir yaşam için gerekli asgari koşullar çerçevesinde ele alır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ise herkesin, kendisi ve ailesi için beslenme, giyim ve konut dahil olmak üzere yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı vurgulanır.

İnsan hakları temelli kentsel dönüşüm, kentlerin yalnızca fiziksel olarak yenilenmesini değil, kentte yaşayanların barınma, sağlık, eğitim, çalışma, kültürel yaşama katılım ve karar süreçlerine katılım gibi temel haklarının korunmasını ve güçlendirilmesini esas alan bir yaklaşımdır. OHCHR'ye (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği) göre kentleşme, ancak insan haklarına saygı gösterdiğinde ve bu hakları geliştirdiğinde olumlu bir dönüşüm gücü olabilir, insan hakları ise eşitliği teşvik eden, ayrımcılıkla mücadele eden, bireyleri ve toplulukları güçlendiren sosyal olarak kapsayıcı ve sürdürülebilir bir kentleşmenin temelidir. Bu nedenle insan hakları temelli kentsel dönüşüm, yoksulluk ve dışlanma üreten mekansal koşulları ortadan kaldırırken mahalle sakinlerini yaşam alanlarından koparmamayı, onların özgür, aktif ve anlamlı katılımını sağlamayı, karar süreçlerini şeffaf ve hesap verebilir kılmayı hedefler. Bu modelde dönüşümün amacı yalnızca yeni binalar inşa etmek değil, insanların güvenlik, barış ve insan onuru içinde yaşayabildiği, sosyal dokunun korunduğu, eşitsizliklerin azaltıldığı ve kent sakinlerinin hak sahibi özneler olarak sürece katıldığı adil ve kapsayıcı kentler oluşturmaktır.

Derin yoksulluk içinde yaşayanlar yaşadıkları mahallede, çalıştıkları iş yerlerinde, okulda ve kamusal yaşamın farklı alanlarında sosyal dışlanma ile de karşı karşıya kalırlar. Bu

dışlanma kimi zaman evsizlik riskiyle, kimi zaman da yaşanan konutun ve mahallenin topluca damgalanmasıyla ortaya çıkar. İstanbul'un birçok bölgesinde sürdürülen kentsel yenileme ve dönüşüm projeleri de, diğer uluslararası örneklerde olduğu gibi, kentlerin küresel ölçekte pazarlanması ve belirli alanların sermaye yatırımlarına açılması süreciyle birlikte mahalle sakinlerinin yerinden edilmesini gündeme getirmektedir. Bu nedenle kentsel dönüşüm süreçleri yalnızca fiziksel yapıların yenilenmesi olarak değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel etkileriyle birlikte ele alınmalıdır.

Farklı mahallelerdeki dönüşüm süreçleri; yoksulluk, mülkiyet değişimi, toplumsal ayrışma, yerel yönetim politikaları, ekonomik yaptırımlar ve mahallelerin özgün mekânsal bağlamları dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Çünkü her dönüşüm alanı aynı toplumsal yapıya, aynı mülkiyet ilişkilerine sahip değildir. Örneğin bin yıllık bir yerleşim tarihi olan Sulukule'de yaşanan dönüşüm, mahallede yaşayan Roman nüfusu yerinden etmiş ve birçok haneyi daha derin bir yoksulluğa sürüklemiştir. Oysa o denemde insan hakları savunucularının yürüttüğü hak temelli çalışmaların temel amacı, mahalle sakinlerinin yerinde kalabilmesini sağlamak, dönüşüm süreçlerine katılımlarını güçlendirmek, yaşam koşullarını iyileştirmek, gelir elde etme olanaklarını artırmak ve Sulukule'yi yalnızca bir yerleşim alanı olarak değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal bir zenginlik olarak korumaktır.

Bu çerçevede kentsel dönüşüm, insan hakları temelli bir yaklaşımla ele alınmadığında barınma hakkını güçlendirmek yerine yerinden edilme, mülksüzleşme, sosyal ağların parçalanması ve yoksulluğun derinleşmesi sonucunu doğurabilir. Bu nedenle dönüşüm süreçlerinde mahalle sakinleri kararların nesnesi değil, sürecin aktif öznesi olarak görülmeli, barınma hakkı, katılım hakkı, sosyal destek mekanizmaları ve yerinde yaşam güvencesi birlikte değerlendirilmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hak Temelli Bir Barınma Politikasının Bileşenleri

Bu çalışma, İstanbul'da derin yoksulluk içinde yaşayan haneler için yeterli barınma hakkının sistematik olarak ihlal edildiğini ortaya koymaktadır. Bu ihlal, insanlık dışı fiziksel koşullarda yaşamak, gelirin çoğunu ya da tamamını kira olarak vermek, temel altyapı hizmetlerine erişememek, sürekli tahliye ve yıkım tehdidi altında bulunmak, gıda ve hijyen krizi yaşamak, sağlık sorunlarına erişimde zorluk çekmek, çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimini riske atmak ve tüm bunların sonucunda bireylerin hak bilincini kaybetmesi gibi çok boyutlu bir yapıya sahiptir.

Barınma güvencesizliği; aynı zamanda bir halk sağlığı, eğitime erişim, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal dışlanma ve güvenlik meselesidir. Araştırma boyunca ortaya çıkan en çarpıcı bulgulardan biri, bu farklı sorun alanlarının birbirleriyle nasıl iç içe geçtiği ve birbirini beslediğidir. Kötü barınma koşulları sağlık sorunlarına yol açmakta, sağlık sorunları çalışma kapasitesini azaltmakta, düşük gelir kira ödemelerinde güçlük

yaratmakta, kira borçları tahliye tehdidini artırmakta ve bu tehdit zamanla sürekli bir belirsizlik ve kaygı haline dönüşmektedir.

Bu döngü içinde en fazla etkilenen grupların başında çocuklar ve kadınlar gelmektedir. Çocuklar, kalabalık ve yetersiz konut koşulları nedeniyle dinlenebilecekleri, oyun oynayabilecekleri veya ders çalışabilecekleri uygun alanlara her zaman sahip olamamakta; bu durum hem gündelik yaşamlarını hem de eğitim süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Yetersiz beslenme ve açlık deneyimleri okul başarısını düşürmekte, dikkat ve öğrenme süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Rutubetli ve sağlıklı konutlar çocukların daha sık hastalanmasına neden olurken, sık taşınma ve barınmaya ilişkin belirsizlikler de çocukların güven duygusunu ve aidiyet hissini zedeleyebilmektedir.

Kadınlar ise hane içindeki bakım sorumluluklarını üstlenirken aynı zamanda sınırlı kaynakları yönetme yükünü de taşımaktadır. Görüşmeler, kadınların çocukların ve diğer aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kendi ihtiyaçlarını ertelemek veya ikinci plana atmak zorunda kaldıklarını göstermektedir. Bu durum, barınma güvencesizliğinin ve derin yoksulluğun toplumsal cinsiyet boyutunu görünür kılmakta; kadınların gündelik yaşamlarında ek bir bakım ve sorumluluk yükü yarattığına işaret etmektedir.

Katılımcıların anlatıları, yoksulluğun sadece bir istatistik sorunu olmadığını, her bir rakamın ardında bir insan hikayesi, bir mücadele ve bir onur arayışı olduğunu göstermektedir. Bir kadının "ev bir yuvadır barınak değil" sözü, bir başkasının "bir odam olsun" hayali, bir diğerinin "çocuklarım beslensin, başka bir şey istemiyorum" çaresizliği ve bir babanın "kiramı ödeyemedim, televizyonumuz yok çocukların canı sıkılıyor nasıl oyalayacağımı şaşıyorum" beyanı, tüm bu rakamların ve politikaların ötesinde, her bir hanenin yaşadığı sürekli mücadele halini ortaya koymaktadır.

Hak Temelli Barınma için Politika Önerileri

Bu araştırmanın bulguları, barınma hakkının sağlık, eğitim, istihdam, sosyal koruma, toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan onuruyla doğrudan ilişkili temel bir hak olduğunu göstermektedir. Bu nedenle yeterli barınma hakkının hayata geçirilebilmesi için insan hakları temelli, bütüncül ve çok boyutlu politika müdahalelerine ihtiyaç bulunmaktadır.

1. Kira Desteği Güçlendirilmelidir: Derin yoksulluk içindeki hanelerin önemli bir bölümü gelirlerinin büyük kısmını kiraya ayırmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle kira desteği, geçici bir sosyal yardım değil, barınma güvencesini koruyan bir sosyal koruma mekanizması olarak ele alınmalıdır.

2. Sosyal Konut Politikaları Yaygınlaştırılmalıdır: Sosyal konut politikalarında öncelik derin yoksulluk koşullarında yaşayan hanelere, tek ebeveynli aileler, engelli birey bulunan hanelere, yaşlılara, ve ev içi veya ekonomik şiddet nedeniyle konutunu terk etmek zorunda kalan kadınlara verilmelidir. Sosyal konutlar yalnızca düşük maliyetli değil; güvenli, erişilebilir, enerji verimli ve eğitim, sağlık, ulaşım gibi temel hizmetlere yakın yerlerde planlanmalıdır.

3. Tahliye önleme ve geçici barınma mekanizmaları oluşturulmalıdır: Tahliye yalnızca bir konutun kaybı değil; eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal ilişkilerde zincirleme hak kayıplarına yol açan bir süreçtir. Bu nedenle tahliye sonrasında müdahale etmek yerine, tahliye önlemeye yönelik erken müdahale mekanizmaları oluşturulmalıdır. Kira borcu nedeniyle evsiz kalma riski taşıyan hanelere acil kira desteği, hukuki danışmanlık ve arabuluculuk hizmetleri sağlanmalıdır.

Ayrıca evsiz kalma riski bulunan haneler için kalabilecekleri geçici barınma merkezleri oluşturulmalı; bu merkezler yalnızca acil barınma değil, sosyal hizmetlere erişim açısından da destekleyici bir yapıda tasarlanmalıdır. Şiddet nedeniyle evinden ayrılan kadınlar, sığınakta kalma koşullarını karşılamayan kadınlar ve çocukları, cezaevinden veya kurumsal bakım hizmetlerinden ayrılan bireyler ile farklı nedenlerle geçici barınma ihtiyacı yaşayan kişiler için güvenli ve erişilebilir barınma seçenekleri geliştirilmelidir.

4. Enerji ve altyapı hizmetlerine erişim güvence altına alınmalıdır: Enerjiye erişim bir konfor meselesi değil; sağlık, eğitim ve insan onuruna uygun yaşamın temel koşullarından biridir. Elektrik, su ve doğalgaz destekleri güçlendirilmeli; düşük gelirli haneler için sosyal tarife uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır. Özellikle kronik hastalığı bulunan, elektrikle çalışan tıbbi cihaz kullanan veya özel bakım ihtiyacı olan bireylerin yaşadığı hanelerde enerji kesintilerini önlenmesine yönelik özel koruma mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Rutubet, nem, yetersiz yalıtım ve altyapı sorunlarının yoğun olduğu konutlara yönelik iyileştirme programları geliştirilmeli; enerji verimliliğini ve sağlıklı konut koşullarını destekleyen uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır.

5. İnsan hakları temelli kentsel dönüşüm yaklaşımı benimsenmelidir: Kentsel dönüşüm yalnızca yenilenen/yapılan bina sayısıyla değil dönüşüm sürecinde kaç kişinin yerinden edilmeden yaşamını sürdürebildiğiyle ölçülmelidir. Kentsel dönüşüm projelerinde kiracılar ve düşük gelirli haneler için özel koruma mekanizmaları oluşturulmalı; hiçbir hane dönüşüm sürecinde evsiz kalmamalıdır. Yerinde ve sosyal dönüşüm ilkesi esas alınmalı; mahalle sakinlerinin iş, okul, sağlık hizmetleri ve sosyal ağlarla kurduğu ilişkiler korunmalıdır. Dönüşüm sonrasında mahalle sakinlerinin yaşadıkları bölgeye geri dönebilmeleri güvence altına alınmalı ve karar alma süreçlerine etkin katılımları sağlanmalıdır.

6. Barınma alanındaki ayrımcılıkla mücadele edilmelidir: Ayrımcılık riski altındaki grupların konuta erişim süreçlerinde karşılaştıkları dışlayıcı uygulamaların önlenmesi için etkili izleme, başvuru ve denetim mekanizmaları oluşturulmalıdır. Ayrımcılıkla mücadele konusunda kamu kurumları, yerel yönetimler ve toplum genelinde farkındalık artırılmalı; hak ihlallerine maruz kalan bireylerin hak arama süreçlerine erişimi güçlendirilmelidir.

7- Çocuklar ve kadınlar için özel koruma mekanizmaları geliştirilmelidir: Araştırma bulguları, barınma güvencesizliğinin etkilerinden en fazla çocukların ve kadınların etkilendiğini göstermektedir. Bu nedenle ücretsiz okul yemeği programları yaygınlaştırılmalı, eğitim materyallerine erişim desteklenmeli ve çocukların eğitim süreçlerinin barınma koşullarından olumsuz etkilenmesi önlenmelidir. Kadınların hijyen ürünlerine, sosyal hizmetlere ve güvenli barınma imkanlarına erişimi güçlendirilmeli; ev içi şiddet, bakım yükü ve yoksulluğun kesişiminde ortaya çıkan riskler dikkate alınmalıdır.

8. Sağlık ve psikososyal destek hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır: Rutubet, nem ve sağlıklı konut koşullarına bağlı sağlık sorunları için mahalle temelli koruyucu sağlık hizmetleri güçlendirilmelidir. Aynı zamanda barınma güvencesizliğinin yarattığı sürekli belirsizlik ve stres karşısında ücretsiz psikososyal destek hizmetleri yaygınlaştırılmalı; özellikle çocukların ve bakım yükü altındaki kadınların bu hizmetlere erişimi kolaylaştırılmalıdır.

9. Hak temelli farkındalık ve katılım mekanizmaları güçlendirilmelidir:

Barınma politikalarının tasarımı ve uygulanmasında, doğrudan etkilenen bireylerin ve toplulukların karar süreçlerine katılımı sağlanmalıdır. Aynı zamanda yoksulluk içinde yaşayan bireylerin barınma hakkı ve diğer temel haklar konusunda bilgiye erişimi artırılmalı; hak arama mekanizmalarına ulaşmaları desteklenmelidir.

Bu araştırma, barınmanın, temel bir insan hakkı olduğunu ve bu hakka erişememenin ise sağlık, eğitim, sosyal katılım, güvenlik ve insan onuru üzerinde çok boyutlu hak ihlallerine yol açtığını ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları, derin yoksulluk koşullarında yaşayan hanelerin yalnızca güvenli ve sağlıklı bir konuta erişmekte değil, aynı zamanda barınma güvencesini sürdürebilmekte de ciddi güçlüklerle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bu nedenle barınma politikaları sadece sosyal yardım ekseninde değil; kira desteği, sosyal konut, tahliyeyi önleyici mekanizmalar, enerji yoksulluğuyla mücadele, insan hakları temelli kentsel dönüşüm, çocuklar ve kadınlara yönelik koruyucu politikalar ile hak temelli katılım mekanizmalarını birlikte içeren bütüncül bir sosyal politika anlayışıyla yeniden yapılandırılmalıdır. Ancak bu şekilde, herkes için güvenli, karşılanabilir ve insan onuruna yakışır barınma hakkının hayata geçirilmesi mümkün olacaktır.

Dipnotlar

1. Bu çalışmada “konut hakkı” yerine “barınma hakkı” kavramını kullanmayı tercih ediyoruz. Aynı tercihi yapan Nergiz Karadağ Özgün’ün de belirttiği üzere, her ne kadar uluslararası literatürde “right to housing” ifadesi daha yaygın olarak kullanılsa da, bu ifade çoğunlukla mülkiyet veya kira ilişkileriyle sınırlı bir çerçeveye işaret ederken, “barınma hakkı” mülkiyet statüsünden bağımsız olarak insan onuruna uygun yaşam koşullarını ifade eder. Bu kapsamda sokakta yaşamamak, yerinden edilmemek ve geçici de olsa güvenceli ve yaşanabilir bir mekâna erişim de barınma hakkının temel unsurlarıdır. Bkz: Nergiz Karadağ Özgün, *Sosyal Hakların Kriminalizasyonu: Barınma Hakkının Hukuk Yoluyla Bastırılması*, SOSYAL HAKLAR SEMPOZYUMU Türkiye Barolar Birliği ve Kamu Hukukçuları Platformu (KHP), Ankara, Türkiye, 24 - 25 Ekim 2025, ss.1-47.
2. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), The Right to Adequate Housing, Fact Sheet No. 21/Rev.1, Kasım 2009, s. 4, https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FS21_rev_1_Housing_en.pdf
- 3.FEANTSA (European Federation of National Organisations Working with the Homeless), ETHOS – European Typology of Homelessness and Housing Exclusion, Brüksel, 2005 https://www.feantsa.org/files/Home/ETHOS/_1640x2319_crop_center-center_61_line/ETHOS.jpg.webp
- 4.Konut maliyet yükü ile maddi yoksunluk arasındaki ilişkiyi inceleyen ve yüksek konut maliyetlerinin gıda güvencesizliği, faturaları ödeyememe ve gerekli sağlık hizmetlerinden feragat gibi sonuçlarla ilişkili olduğunu gösteren bir çalışma için bkz: Shomon Shamsuddin and Colin Campbell, “Housing Cost Burden, Material Hardship, and Well-Being,” Housing Policy Debate 32, no. 3 (2022): 413–432. <https://nlihc.org/sites/default/files/Housing-Cost-Burden-Material-Hardship-and-Well-Being.pdf>
- 5.Örneğin Dünya Sağlık Örgütü’ne (WHO) göre barınma koşulları, gelir eşitsizliklerinin sağlık eşitsizliklerine dönüştüğü temel alanlardan biridir. Raporda Kamboçya, Guatemala ve ABD örnekleri üzerinden düşük gelirli hanelerin hijyen, zemin kalitesi, kalabalıklaşma ve mahalle düzeyindeki yoksulluk bakımından daha yüksek sağlık riskleriyle karşı karşıya olduğu gösterilmektedir. World Health Organization, WHO Housing and Health Guidelines, Geneva: World Health Organization, 2018, s. 10–11. <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/be014865-921a-482c-89e4-9191c7476e13/content>
- 6.Konutun bir yatırım aracı haline gelmesinin eşitsizlikleri derinleştirerek birçok kişiyi sağlığın temel koşullarından mahrum bıraktığını; artan konut maliyetleri ve istikrarsızlık, stres, kötü yaşam koşulları ve temel hizmetlere sınırlı erişim gibi sorunlara yol açtığını ve sosyal konut modelleri ve halk sağlığı müdahalelerinin önemini ortaya koyan ve Türkiye’deki konut krizini, sağlık boyutuyla da ele almaya çağıran bir çalışma olarak bkz: İrem Şevik ve Meltem Çiçeklioğlu, “Sağlığın Ticari Belirleyicileri Çerçevesiyle Türkiye’de Konutun Finansallaşması ve Sağlık İlişkisi,” Toplum ve Hekim 39, sy. 3 (Mayıs-Haziran 2024): 228–240. https://www.belgelik.dr.tr/ToplumHekim/kayit_goster.php?Id=3201

7. Desmond ve Kimbro'nun gösterdiği üzere, tahliye düşük gelirli haneler için yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değildir; tahliye sonrasında haneler daha yüksek maddi güçlük, depresyon, kötüleşen sağlık ve artan ebeveynlik stresiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu nedenle tahliye, kurulu yaşam düzenini parçalayarak iş, okul, sağlık, bakım ve sosyal destek ağlarına erişimi zayıflatan; yoksulluğu ekonomik olduğu kadar sosyal ve mekânsal düzeyde de derinleştiren bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir. Bkz: Matthew Desmond and Rachel Tolbert Kimbro, "Eviction's Fallout: Housing, Hardship, and Health," Social Forces 94, no. 1 (2015): 295–324.

8. Enerji yoksulluğunun kavramsal arkaplanı, iyilik hali ile ilişkisi ve çözümüne yönelik politika önerileri için bkz: Yağız Eren Abanus, MAD Politika Notu: Kentte İyilik Hâli ve Enerji Yoksulluğu. İstanbul: Mekanda Adalet Derneği, 2024.

<https://mekandaadalet.org/wp-content/uploads/2024/12/enerjiyoksullugu.pdf>

9. Türkiye'de konut politikalarının yoksul kesimlere yaklaşımı, Cumhuriyet'in erken dönemindeki "politikasızlık" halinden 1961 Anayasası'yla yoksul ve dar gelirli ailelerin konut gereksiniminin anayasal düzeyde tanınmasına doğru evrilmiş; ancak bu tanıma, mülk konut merkezli yaklaşım nedeniyle etkili bir sosyal konut politikasına dönüşmemiştir. 1980 sonrasında ise 1961 Anayasası'ndaki yoksul ve dar gelirli önceliği terk edilmiş; konut politikası giderek piyasa, mülk konut üretimi, kentsel rant ve sermaye birikimi ekseninde şekillenmiştir. Bu nedenle yoksullar, barınma hakkının öznesi olmaktan çok, gecekondulaşmaya itilen, kentsel dönüşüm süreçlerinde yerinden edilen ya da TOKİ benzeri modellerde borçlandırılan kesimler olarak konumlanmıştır. Aykut Namık Çoban, "Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 67, sy. 3 (2012): 75–108.

10. Kuyucu ve Ünsal, 2001 sonrasında Türkiye'de kentsel arazi ve konut piyasalarının yönetiminde "popülist" modelden "neoliberal" modele geçildiğini; kentsel dönüşüm projelerinin de bu geçişin başlıca araçlarından biri olduğunu savunur. Yazarların İstanbul'daki Başbüyük ve Tarlabası örnekleri üzerinden gösterdiği üzere, bu projeler mevcut sakinlerin yaşam koşullarını iyileştirmekten çok, alanların fiziksel ve demografik olarak dönüştürülmesine, mülkiyet transferine ve düşük gelirli grupların yerinden edilmesine yol açmaktadır. Tuna Kuyucu ve Özlem Ünsal, "Urban Transformation' as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul," *Urban Studies* 47, no. 7 (2010): 1479–1499.

11. Bulut, Balaylar ve Üçdoğruk, Türkiye'de kiracı haneler açısından konut maliyeti yükünün yalnızca kira ödeme gücünü yaratmadığını; gıda, sağlık, eğitim, elektrik ve su gibi temel ihtiyaçlara ayrılacak kaynakları da daraltarak ciddi maddi yoksunluk ve ekonomik güçlük ürettiğini göstermektedir. Yazarlar, bu nedenle barınma karşılanabilirliğinin yalnızca gelir-kira oranıyla değil, konut giderleri ödendikten sonra hanenin diğer temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadığı üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bulut, Emir, Nilgün Acar Balaylar ve Şenay Üçdoğruk Birecikli. "The Effect of Tenants Housing Cost Burden on Household Economic Hardship in Turkey." *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, Cilt 13, Sayı 2, 2023, s. 569–600.

<https://www.ijceas.com/ijceas/article/view/662/412>

12.UNECE'nin sosyal konut rehberi sosyal konutu, özellikle sosyal açıdan kırılgan ve dezavantajlı grupların barınma ihtiyacına yanıt veren bir kamu politikası alanı olarak ele alması bakımından önemli bir kaynaktır. Bkz: United Nations Economic Commission for Europe, Guidelines on Social Housing: Principles and Examples, New York and Geneva: United Nations, 2006

[https://digitallibrary.un.org/record/574405/files/%5EE %5EECE_HBP 137--ECE_HBP 137-EN.pdf](https://digitallibrary.un.org/record/574405/files/%5EE%5EECE_HBP_137--ECE_HBP_137-EN.pdf)

13.OECD'nin kira düzenlemelerine ilişkin çerçevesi de kiracı korumasını, yalnızca kira kontrolüyle değil, kira sözleşmesinin koşulları, ev sahibi-kiracı ilişkisi, tahliye sınırları ve konut kalitesiyle birlikte ele almaktadır. OECD. "PH6.1 Rental Regulation." OECD Affordable Housing Database, 2024. https://webfs.oecd.org/els-com/Affordable_Housing_Database/PH6-1-Rental-regulation.pdf

14.Amerika Birleşik Devletleri'nde tahliyeyi önlemeye yönelik kira yardımı, hukuki destek ve arabuluculuk temelli "eviction diversion" programları hakkında bkz. Eviction Lab, "Eviction Diversion: Preventing Eviction Before Going to Court," 2 Eylül 2021 <https://evictionlab.org/eviction-diversion/> Tahliye krizine ilişkin veri temelli çalışmalar ve tahliyeyi önlemeye yönelik politika tartışmaları için Princeton Üniversitesi bünyesindeki Eviction Lab önemli bir başvuru kaynağıdır.

15.Housing First yaklaşımının temel ilkeleri, uygulama çerçevesi ve Avrupa'daki örnekleri için bkz. Nicholas Pleace, Housing First Guide Europe, FEANTSA, 2016. <https://www.feantsa.org/files/Themes/Housing-First/2016/ENGLISH--Housing-First-Guide.pdf>

16.Yağız Eren Abanus, MAD Politika Notu: Kentte İyilik Hâli ve Enerji Yoksulluğu. İstanbul: Mekanda Adalet Derneği, 2024. <https://mekandaadalet.org/wp-content/uploads/2024/12/enerjiyoksullugu.pdf>

17.Birleşmiş Milletler'in kalkınma temelli tahliye ve yerinden edilmeye ilişkin ilkeleri de kentsel yenileme, altyapı ve dönüşüm projelerinin zorla tahliyeye yol açmaması; zorunlu hallerde ise etkilenen kişilerin haklarının proje öncesinde, sırasında ve sonrasında güvence altına alınması gerektiğini vurgular. UN Special Rapporteur on Adequate Housing. *Basic Principles and Guidelines on Development-Based Evictions and Displacement*. Annex 1 of the Report of the Special Rapporteur on Adequate Housing, A/HRC/4/18, 2007. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Housing/Guidelines_en.pdf